

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest umjetnosti

Jurica Škofač

DIPLOMSKI RAD

OČUVANJE I REVITALIZACIJA TRADICIJSKE
ARHITEKTURE NA PRIMJERU VUKČEVE IŽE U
LETOVANIĆU

Mentor: dr.sc. Marko Špikić, izv.prof.

Zagreb, 2018.

SADRŽAJ

Uvod	3
1. Naselje Letovanić i tradicijska drvena arhitektura.....	5
a. Smještaj i povijest naselja Letovanić.....	5
b. Tradicijska arhitektura u naselju Letovanić.....	7
c. Dokumentiranje tradicijske arhitekture u naselju Letovanić.....	9
2. Vukčeva iža.....	11
a. Smještaj i karakteristike.....	11
b. Vukčeva iža i susjedne okućnice u povijesnoj i arhivskoj dokumentaciji.....	14
c. Valorizacija i upis Vukčeve iže u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske	19
d. Vukčeva iža je authtona drvena iža.....	22
3. Restauriranje Vukčeve iže.....	26
a. Vukčeva iža dobiva novog vlasnika.....	26
b. Utvrđivanje građevinskog stanja i priprema za sanaciju građevine.....	27
c. Izrada projektne dokumentacije	28
d. Tijek radova i razina zahvata.....	30
e. Formiranje okućnice – ostali objekti i hortikultura.....	34
f. Korištenje građevine nakon adaptacije.....	35
4. Problemi održavanja i revitaliziranja tradicijske arhitekture.....	38
a. Uloga (novih) vlasnika i kvalitetni majstori.....	39
5. Zaključak	41
Popis ilustracija	42
Bibliografija.....	44
Sažetak.....	46
Ključne riječi	46

ZAHVALE

Zahvaljujem se stručnjacima i ustanovama koje su mi pomogle u prikupljanju arhivske i fotografske građe te mi odobrili njeno korištenje u svrhu izrade diplomskog rada: vlasniku Vukčeve iže Božidaru Škofaču, konzervatorici-savjetnici Ani Mlinar iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu, konzervatorici Ivani Miletić Čakširan iz Konzervatorskog odjela u Sisku, etnologinji Lidiji Zrnić iz Ministarstva kulture, etnologinji i povjesničarki umjetnosti Sanji Grković iz Fototeke Ministarstva kulture, dokumentaristici Aleksandri Vlatković iz Etnografskog muzeja u Zagrebu, etnologinji kustosici Katici Mrgić iz Gradskog muzeja Sisak, etnologinji i povjesničarki umjetnosti Sanji Lončar s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Goranu Ovaninu te stanovnicima Letovanića koji su bili uključeni u istraživanje.

UVOD

U radu obrađujem autohtonu drvenu stambenu katnicu koja je zapamćena kod mještana pod nazivom Vukčeva iža. Kuća se nalazi u centru naselja Letovanić u Pokuplju, a izgrađena je 1763. godine. Zgrada je 2005. godine upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao vrijedan primjer drvene stambene katnice u kakvima su živjele zadružne obitelji Pokuplja i Posavine¹. Nakon što je došla u zapušteno i derutno stanje, Vukčeva iža je u razdoblju od 2005. do 2008. godine, zahvaljujući novom vlasniku Božidaru Škofaču i uspješnom suradnjom s konzervatorima, majstorima i institucijama, temeljito obnovljena i uređena. Vukčeva iža primjer je uspješnog restauratorskog postupka i prenamjene tradicijske građevine. Cilj je ovog rada prikazati povijest kuće, njene karakteristike, tijekom konzervatorsko-restauratorskih radova te time ukazati na probleme i mogućnosti koji se pojavljuju kod zaštite i očuvanja tradicijskih građevina.

Motivacija za pisanje ovog rada proizlazi iz osobnog interesa za tradicijsku arhitekturu i njeno očuvanje na području Letovanića i okolice. Letovanić crkveno i administrativno pripada župi Žažina² koja se sastoji od sela Dužica, Petrovec, Letovanić, Letovanski Vrh i Žažina. Stanje tradicijskog graditeljstva na samome terenu je loše. Od 2000. do 2016. godine iz svih sela ukupno je uklonjeno sedam tradicijskih kuća. Neke od njih su porušene pa ponovno složene na novim lokalitetima,³ dok su druge nepovratno izgubljene. Od siječnja do listopada 2017. godine u selu Dužica srušene su tri stambene katnice i jedna prizemnica. U istom tom razdoblju u selu Žažina srušene su dvije stambene katnice. U selu Letovanić srušena je jedna stambena katnica i jedna prizemnica, a jedna stambena katnica zbog krajnje zapuštenosti se urušila i danas je kao takva vidljiva na terenu.⁴ Dugogodišnjim obilaženjem terena i razgovorom s vlasnicima koji su se odlučili prodati tradicijske zgrade te razgovorom s njihovim susjedima, uočio sam osnovne probleme u očuvanju tradicijskih građevina tj. razloge njihova propadanja i nestajanja iz vizura sela. U kontekstu nestajanja tradicijskih građevina posljednjih dvadesetak godina, uspješna restauracija Vukčeve iže postaje vrijedan primjer revitalizacije tradicijske građevine.

¹ Vlasnik dokumenta Božidar Škofač, naslovljen Rješenje o upisu u Registar, 6. svibnja 2014., Zagreb.

² Buturac, (1967): 18.

³ U selu Letovanić 2001. godine Pavao Kovačić porušio je napuštenu prizemnicu na k.br. 69 i složio u vinograde u Ludbregu. Radivoje Jovičić 2004. godine porušio je čardak na k.br. 57 i preselio u etno park u nastanku u okolici Pokupskog.

⁴ U selima Dužica i Žažina nije zaštićena nijedna tradicijska zgrada, iako u svakome pojedinačno ima i do desetak solidno očuvanih parcela s tradicijskim zgradama. Porušene kuće u Letovaniću nalazile su se izvan zone zaštite naselja.

U radu sam koristio arhivsku građu iz nekoliko ustanova – Konzervatorski odjel u Zagrebu Ministarstva kulture, Konzervatorski odjel u Sisku Ministarstva kulture, Fototeka Ministarstva kulture, Služba za pokretnu, etnografsku i nematerijalnu baštinu, Odjel za etnografsku i nematerijalnu kulturnu baštinu Ministarstva kulture, Etnografski muzej u Zagrebu, Gradski muzej Sisak – čime sam dobio na uvid povijesne fotografije, povijesne zapise, konzervatorske studije i elaborate, arhitektonsku dokumentaciju o građevini. Koristio sam povijesne i suvremene katastarske karte Letovanića. Od internetskih izvora korištene su stranice Ministarstva kulture te stranice koje nude uvid u povijesne karte. Osim spomenutog, korištene su fotografije iz privatne zbirke Božidara Škofača, prof. Dio podataka dobiven je u razgovorima s vlasnikom zgrade, majstorima i lokalnim stanovnicima u Letovaniću. U radu je korištena literatura o povijesti Pokuplja te literatura o obnovama tradicijskih građevina u Posavini (u Lonjskom polju) i Pokuplju, te općenito literatura o tradicijskoj arhitekturi.

Rad se, osim uvoda i zaključka, sastoji od četiri cjeline. Prva cjelina donosi osnovne podatke o naselju Letovanić, o tradicijskoj arhitekturi u ovom naselju te osnovne podatke o arhivskoj dokumentaciji o tradicijskoj arhitekturi u Letovaniću. Druga cjelina donosi podatke o smještaju i karakteristikama Vukčeve iže, potom podatke o susjednim okućnicama i kućama čije je poznavanje važno za razumijevanje vrijednosti Vukčeve iže, te podatke o vrijednosti Vukčeve iže. Treća cjelina donosi podatke o restauriranju Vukčeve iže, po fazama: kuća dobiva novog vlasnika, utvrđivanje građevinskog stanja i priprema za sanaciju, izrada projektne dokumentacije, tijek radova (sanacija krovništva, sanacija temelja, sanacija dvokrakog stubišta, adaptacija interijera) i formiranje okućnice. Četvrta cjelina donosi razmišljanja o problematici očuvanja tradicijskih građevina u Pokuplju.

1.NASELJE LETOVANIĆ I TRADICIJSKA DRVENA ARHITEKTURA

a. Smještaj i povijest naselja Letovanić

Naselje Letovanić smješteno je u regiji Pokuplje, u najsjevernijem dijelu Sisačko-moslavačke županije, južno od Vukomeričkih Gorica i sjeveroistočno od Sisačke Posavine. Radi se o ravničarkom području kroz koje protječe rijeka Kupa, koja povremeno obilno poplavljuje naselja i retencijska polja. Naselje se nalazi na lijevoj obali Kupe, na prometnici Žažina – Pokupsko – Karlovac (državna cesta A36). Broji 327 stanovnika u otprilike 300 kućanstava.⁵

Iz povijesne građe u kojoj se obrađuje naselje Letovanić treba svakako izdvojiti razdoblje od druge polovice 16. stoljeća. Hrvatski ban Franjo Frankopan Slunjski došao je u posjed vlastelinstva Gora kojem je pripadao Letovanić: ovdje je 1560. godine podigao drvenu utvrdu za obranu od Osmanske vojske⁶. Od utvrde nije ostalo ništa osim spomena na to gdje je bila smještena.⁷ Prodorom Osmanlijske vojske dolazi do velikih migracija. Starosjedilačko stanovništvo sa prostora Pokuplja bježi. U isti prostor prodire stanovništvo sa Banovine i Posavine, a ban Ivan Drašković 1599. godine naseljava i koloniste.⁸ Na prostor Pokuplja negativno su se odrazila povijesna događanja od 16. do 18. stoljeća obilježena agresivnim prodorom neprijatelja i konstantnim nemirima. Mirom u Sremskim Karlovcima granica je pomaknuta na rijeku Unu. Od sredine 18. stoljeća, konstantnim reguliranjem toka rijeke Kupe i gospodarskim iskorištavanjem plovnosti rijeke od Siska do Karlovca, regija je zadobila posebni gospodarski zamah.⁹ Taj proces je ujedno i podijelio Pokuplje, gdje zapadniji dio gravitira Gradu Karlovcu, dok istočniji gravitira Gradu Sisku.¹⁰ Nakon Drugog svjetskog rata zbog industrijalizacije i mogućnosti zaposlenju u gradu (Sisku i Zagrebu) mlađe stanovništvo se iseljava i uopće opada broj stanovnika koji se bave poljoprivredom.

Naselje Letovanić razvilo se uz prometnicu i rijeku Kupu. U središtu je pozicionirana i dominira nad cijelim naseljem drvena kapela sv. Fabijana i Sebastijana iz 1771. godine.¹¹ Ona je stražarski postavljena uz rijeku Kupu. Uz kapelu se nalazi niz drvenih stambenih katnica. Sjevernije, su smještene, zgrada područne osnovne škola iz 1900. godine i nekadašnja zgrada

⁵ www.dzs.hr, (pristup 18.01.2018.)

⁶ Kruhek, Horvat, 1986: 172.

⁷ Mutak, Mavar, 1996 : 47.

⁸ Adamček, 1987: 22, 270.

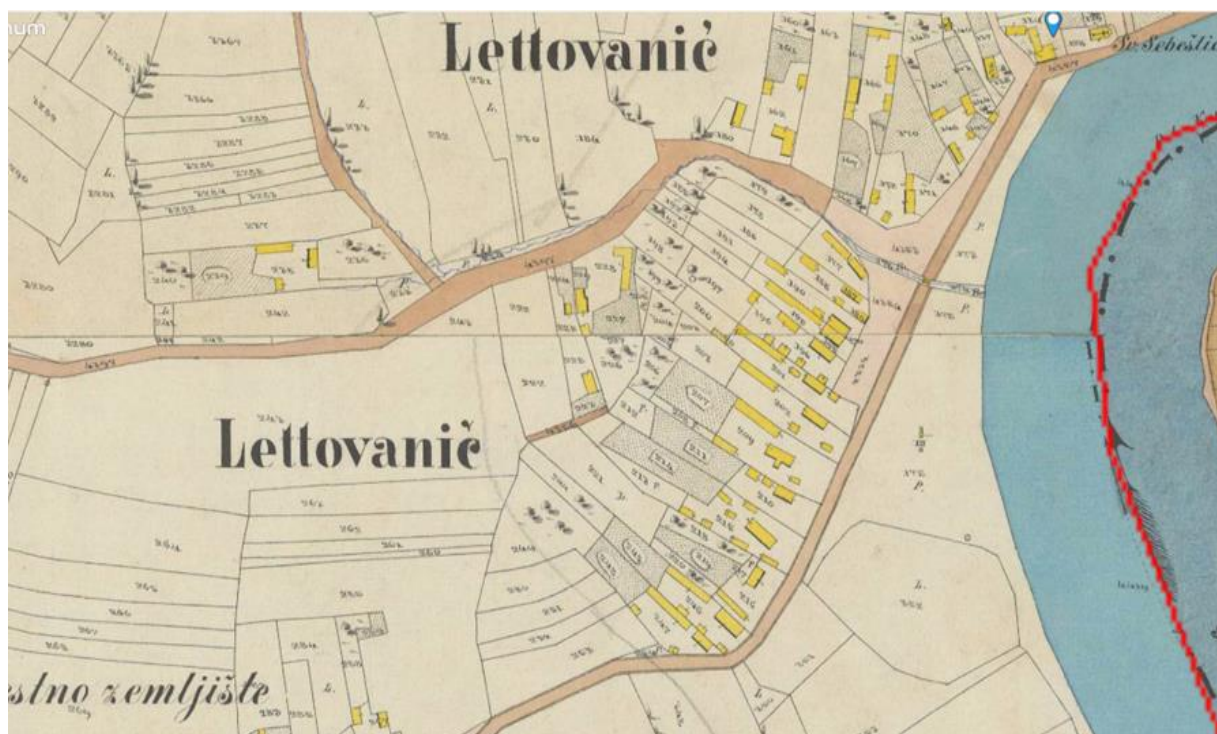
⁹ Golec, 2014: 116.

¹⁰ Klaić, 1986: 189-193.

¹¹ Cvitanović, 1985: 296.

općinske uprave iz 1895. godine, izgrađene u kasnom historicističkom slogu.¹² U blizini se nalaze dućan, društveni dom, vatrogasna postaja i gostionica Kasar, sve recentno građene građevine, iako je iz fotografske građe u vlasništvu Božidara Škofača vidljivo da su se na njihovim mjestima prije nalazile starije građevine. U posljednjih pedesetak godina u ovom naselju kao i većini drugih drveno graditeljstvo je sukcesivno zamjenjivano novim zidanicama koje danas prema broju prevladavaju. Tijekom Domovinskog rata (1991.-1995.) naselje Letovanić nalazilo se na prvoj crti obrane te je pretrpjelo nekoliko granatiranja u kojima su stradale pojedine tradicijske građevine.

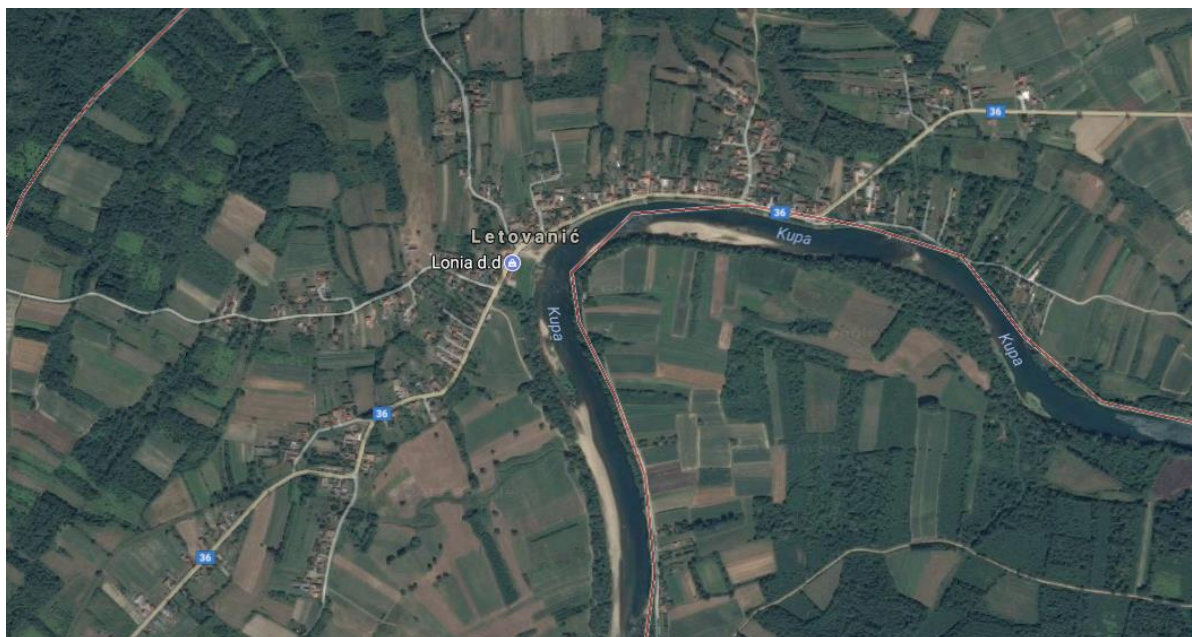
Ipak, Letovanić je jedno od rijetkih naselje u kojem je očuvana tradicijska arhitektura – drvena kapela i osam tradicijskih stambenih katnica s pripadajućim zgradama. One čine ambijentalnu cjelinu koja je upisana na Listu zaštićenih kulturnih dobara Republike Hrvatske.¹³ Osim spomenutog, Vukčeva iža registrirana je kao samostalno kulturno dobro. Od navedenih građevina nekoliko je tradicijskih zgrada restaurirano, a u tijeku je i restauracija kapele.

Slika 1. Povijesna katastarska karta Letovanića iz 1861. www.mapire.eu, (pristup 25.08.2017.)

¹² Reformama Habsburške monarhije pokrenuta je administrativna reforma u okviru novoformiranog Kotora Sisak. Letovanić postaje općina sa površinom od 87 km², a za općinske potrebe 1895. godine izgrađena je zidana zgrada. Osnovna škola je sagrađena 1900. godine i zamijenila dotadašnju drvenu zgradu.

¹³ Privatna dokumentacija Božidara Škofača, dokument naslovljen Rješenje kojim se utvrđuje da Skupina od sedam traicijskih okućnica ima svojstvo kulturnog dobra, Zagreb, 14. studeni 2007.

Slika 2. Letovanić, preuzeto sa Google Maps, (pristup 28.01.2018.).

Slika 3. Letovanić, 1938.

Slika 4. Letovanić, 2008.

b. Tradicijska arhitektura u naselju Letovanić

Letovanić je naselje linijskog tipa. Parcele su uske, izdužene i u kontaktu su s cestom, od koje se pruža nekoliko odvojaka sa parcelama, a vode prema zmanju¹⁴ i obradivom polju. Na parcelama su kompaktno raspoređene stambene zgrade koje su pročeljem okrenute prema cesti, dok su gospodarske zgrade na svim parcelama uvučene. Gospodarske zgrade bile su

¹⁴ Zmânje (gdjegdje i zmajne), sr. rod; mn. zmânja (zmajna) – u turopoljsko-posavskim govorima kajkavskoga narječja koja znači 'općinski / zajednički / seoski / pašnjak', kamo se u toplijem dijelu godine stoka vodila na pašu. Goveda su se dnevnim migracijama izgonila i vraćala doma jer mora ih se podojiti (pomusti), a to stado se zove črčda, i postojao je red kada i koliko dana u godini je koja kuća u selu dužna dati črčdara. Konji su obično u polju (na zmanju) bili noću jer su dĕlali (radili) danju. Svinje budu cijelo ljeto tamo, imaju svinjce i svinjara koji ih čuva. Mahom su sva nacionalizirana u komunizmu. Borba za njihov povratak još uvijek traje.

namijenjene držanju stoke i hrane za životinje. Danas su na nekim parcelama još prisutne tradicijske okućnice. Terenskim uvidom izdvajam njih trideset, na kojima su solidno sačuvane drvene tradicijske stambene i gospodarske zgrade, bunar, tradicionalna i nenarušena hortikultura.

Drvene stambene kuće sela Letovanić su prizemnice i katnice koje se nazivaju *čardak*, *velika iža*, *iža*.¹⁵ To su pokupske drvene iže. Prizemlje stambenih katnica bilo je namijenjeno dodatnim gospodarskim potrebama, dok se kat koristio za obitavanje i stanovanje. Komunikacija unutar prve i druge etaže rješava se vanjskim natkrivenim jednokrakim stubištem, koje može biti i dvokrako. Kuće imaju visoke tavane sa strmim dvostrešnim krovom s dva poluskošena zabata koji je prije bio pokriven šindrom, a danas biber-crjepom. Takve drvene stambene i gospodarske zgrade povezane su na uglovima urezivanjem završetaka koji strše slobodno u prostoru na tzv. *hrvatski sjek* ili tehničkim vezom preciznim urezivanjem i zarubljivanjem završetaka koji se naziva *nemški sjek* ili na *frkani vez*.¹⁶ Stariji način gradnje podrazumijeva gradnju od oblice ili tesane građe, dok su tradicijske zgrade novijeg datuma građene od ručno piljenih planjki.¹⁷ Istesane hrastove planjke tesarska družina slaže horizontalno i spaja drvenim klinovima koji se nazivaju *moždenjacima*. Do sredine 20. stoljeća osnovni građevni materijal je slavonski hrast lužnjak (*Quercus robur*, ssp. *slavonica*) koji izrazito uspješno raste u Pokuplju, Turopolju i Posavini koje su jako bogate podzemnim vodama.¹⁸ Kuće su slagali majstori tj. tesarske družine – skupine od pet do desetak tesara i palira. One su zapravo jedan inženjerski biro s majstorima od drva. Posebnost je tesara u njegovu doticaju i stvaranju pomoću žive materije koja je smještena u drvetu. Živo drvo je transparentno i podložno modeliranju kipara. Ta aktivnost je protkana i mitologijom i starim vjerovanjima. Stoga ne iznenađuje što je često bila bilježene narodna zagonetna izreka, a najčešće su je prenosile žene koja glasi: Tesar je i vrač- tesanje je i magija.! I u istinu tesar manualnim radom stvara magiju, odnosno umjetnost. Ona se pak posebno manifestira u malim upotrebnim predmetima kao što su preslice, rilovi, vretena, razne kutijice, a posebnu cjelinu čine predmeti primijenjene umjetnist. Tesarske družine su inženjeri i umjetnici¹⁹. Stvaranjem pokupske drvene iže stvorili su nastanjenu skulpturu.

¹⁵ Duić, Šimunović, 1978 : 17-26.

¹⁶ Mlinar, Petrić, Salopek, 2006: 11.

¹⁷ Duić, Šimunović, 1978 : 16.

¹⁸ Lastrić, 1978: 34.

¹⁹ Čačić, Salopek: 1971:1991, 40-50.

c. Dokumentiranje tradicijske arhitekture u naselju Letovaniću

Tradicijska arhitektura Letovanića istraživana je tijekom 20. stoljeća. Prva za sada poznata dokumentacija povezana je s etnografskom ekspedicijom iz 1923. godine.²⁰ Na spustu rijekom Kupom od Karlovca do Siska sudjelovali su Vladimir Tkalčić, Milovan Gavazzi, Srećko Sabljak, Maksimilijan Vanka, Maksimilijan Bohaček, Matija Filjak, Marija Bohaček, Anka Filjak i Marijan Filjak²¹. Tijekom ekspedicije bilježili su svijet koji su zatekli u selima na obalama Kupe. U terenskoj bilježnici zabilježeno je da su 5. i 6. kolovoza 1923. svratili u Letovanić radi istraživanja i otkupljivanja predmeta. Tom su prilikom posjetili i kuću Jele Čavrak gdje je na *slemenu* urezana 1753. godina²². Ta dokumentacija je skromna ali vrijedna, a poslužila je kao polazište i drugim terenskim istraživanjima.

U poslijeratnom razdoblju, tijekom 1960-ih nekoliko je manjih (fotografskih) zapisa iz Letovanića. Tako Marija Gamulin 1963. fotografijom bilježi najstariju drvenu stambenu katnicu iz 1753. godine u vlasništvu Jose Čavraka²³. Dvije godine kasnije u Letovaniću se zatekao i Ivo Maroević koji je tada bio kustos današnjeg Muzeja Grada Siska. U muzeju su pohranjene dvije fotografije autohtonih stambenih katnica kuće Farkaš i kuće Krnic sa pripadajućim legendama.

Snažnija i dokumentaristički slojevitija građa nastala je u sklopu Etno akcija 1972. i 1973. godine.²⁴ Ekipe je bila sastavljena od sljedećih stručnjaka: Marija Gamulin, Nada Duić, Milivoj Šop, Ksenija Marković, Adela Hajnice, Ninoslav Hećej, Davorka Kovačević, Ljiljana Lauš, Milja Cvikić, Zofija Mavar, Olga Lastrić, Nikola Vranić i Višnja Huzjak. Etno akcija obuhvatila je sela u Turopolju, Gornjoj Posavini i Donjem Pokuplju. U Donjem Pokuplju je obrađeno samo jedno selo – Letovanić u kojem je evidentirano šesnaest drvenih stambenih kuća²⁵. Od njih četiri su prizemnice, a ostalo su stambene katnice. Nažalost, samom akcijom nije bilo obuhvaćeno cijelo selo Letovanić, već od k.br. 1 do k.br. 152. Nadalje svakako bi trebalo i ukazati na činjenicu da i unutar ove obrađene građe vidljivo je izostavljanje nekih kućnih brojeva na kojima i danas egzistiraju drvene stambene i gospodarske zgrade. Tako akcija nije obuhvatila i drvene zgrade od k.br. 152 do k.br. 227 s kojim završava selo Letovanić.

²⁰ Muraj, Eckhl, Zorić, 1993: 9.

²¹ Muraj, Eckhl, Zorić, 1993: 10-14.

²² Muraj, Eckhl, Zorić, 1993: 22-23.

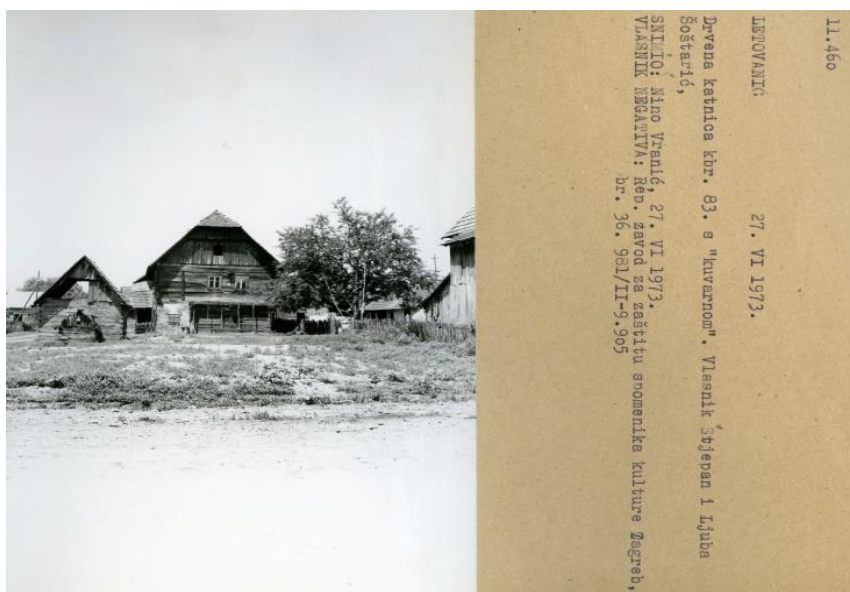
²³ Tu istu autohtonu stambenu katnicu u svojoj terenskoj bilježnici iz 1923. godine bilježe Gavazzi i Tkalčić.

²⁴ Građa se nalazi u Ministarstvu kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Služba za pokretnu, etnografsku i nematerijalnu kulturnu baštinu, Odjel za etnografsku i nematerijalnu kulturnu baštinu.

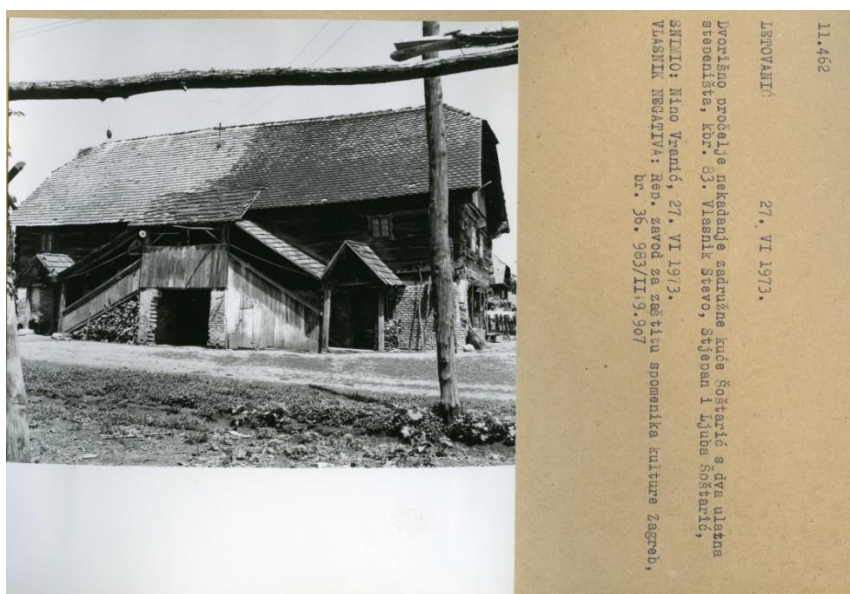
²⁵ Duić, Šimunović, 1978 : 16.

Novija dokumentacija obuhvaća dokumentaciju koja je nastala za potrebe obnove tradicijskih zgrada od 1990-ih do danas, a koja je pohranjena u arhivi Konzervatorskog odjela u Zagrebu i Konzervatorskog odjela u Sisku Ministarstva kulture.

Za potrebe ovoga rada koristim svu prethodno navedenu građu s akcentom na nastalu građu iz Etno akcija jer je autohtona stambena katnica *Vukčeva iža* i njezino susjedstvo kao takovo prepoznato i obrađeno. Od recentnije dokumentacije izdvajam onu koju je oblikovala Ana Mlinar, konzervatorica i etnologinja s radnim mjestom u Konzervatorskom odjelu u Zagrebu. Od te dokumentacije proizlazi i konkretna zaštita na terenu, rješenja o zaštiti pojedinih tradicijskih zgrada, do zaštite ambijentalne cjeline koja je uvrštena na Listu zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara.

Slika 5. Pogled na Vukčevu ižu, 1973.

Slika 6. Pogled na dvorišno pročelje Vukčeve iže, 1973.

2. VUKČEVA IŽA

a. Smještaj i karakteristike

Vukčeva iža je jedna od zaštićenih tradicijskih građevina u naselju Letovanić. Parcela sa okućnicom je locirana u centru naselja Letovanić. Smještena je na prometnici Žazina – Karlovac, državna cesta 36, na k.br. 83, k.č.br. 209/1, z.k.ul. 460, k.o. Letovanić. Okućnica je formirana na ravnoj i izrazito izduženoj parceli. Na njoj se nalazi autohtona drvena stambena katnica i bunar. Vukčeva iža je katnica izduženog tlocrta, natkrivena dvostrešnim krovom, koje je pokriveno biber-crjepom. Stambena katnica je složena masivnim horizontalno slaganim hrastovim planjkama koje su na uglovima spojene hrvatskim vuglom. Vukčeva iža izgrađena je 1763. godine.²⁶ Naziv je dobila prema obitelji Vukey koja je u njoj stanovala. Zadruga Vukey se u osamdesetim godinama 19. stoljeća podijelila na dvije obitelji, ali su i dalje živjeli u istoj kući.²⁷

Slika 7. Godina 1763. i monogram IHS.

Jednostavna organizacija prostorija omogućila im je nepotrebno rušenje. Podijelili su je tako da je jedna obitelj obitavala u prednjem dijelu kuće, a druga u zadnjem dijelu kuće. U to vrijeme kuća dobiva i dvokrako stubište kojim obje familije imaju ravnomjeren pristup već

²⁶ Godina je upisana na slemenu. *Sleme* ili glavna masivna stropna greda je tesani hrastovi trupac koji konstruktivno povezuje cijelu kuću. *Sleme* je simbol duhovne veze njezinih stanovnika. *Sleme* je sveto. Božićna okićena grana zadijeva se za *sleme*. U nju se urezuju važni znaci, godine i simboli. Sama godina i cjeloviti gabarit *slemena* otkriven je tek u procesu restauracije 2006. godine. Do tada je prostorija na katu u kojoj se nalazi urezana godina na *slemenu* bila podijeljena u tri manje. Tlocrtnu organizaciju je Etno akcija zabilježila 27.6.1973. Jedan od pregradnih zidova od pune cigle bio je smješten ispod *slemena*. Sa slojem žbuke i namazom boje, *seleme* i urezana godina više nisu bili vidljivi. Stoga je razumljivo da Etno akcija ne bilježi urezanu godinu nastanka Vukčeve iže jer je nisu mogli vidjeti.

²⁷ Prema kazivanju Mare Kasaić, koja je bila jedna od bivših vlasnica Vukčeve iže.

podijeljenom katu kuće koji je namijenjen stanovanju. Prostorna organizacija interijera Vukčeve iže ponavlja prostornu orijentaciju u prizemlju i katu kuće, odnosno unutrašnjost prizemlja se preslikava na raspored prostorija na katu. Naglasak je na simetričnom postavljanju soba. Tavan Vukčeve iže također je bio podijeljen jednakom kvadraturom za obje obitelji. Njemu se pristupalo stubištem, a ono je smješteno i danas nakon restauriranja u središnjoj zajedničkoj prostoriji na katu Vukčeve iže. Unutrašnjost prizemlja Vukčeve iže sastoji se od pet prostorija, s vratima u svakoj prostoriji. Prizemlju se pristupa kroz središnja ulazna vrata koja su dvokrilna, a smještena su ispod balkona trijema na glavnom dužem pročelju do ulice. Kroz njih se ulazi u zadani ulazni prostor na koji se frontalno vežu još jedna vrata sa fiksnim prozorskim okvirima. Središnja oveća prostorija dimenzija 7x5 m služila je kao zajednička prostorija. Ona se naziva *šutom*. Iz podšute se ulazi u bočne nasuprotno simetrične postavljene prostorije, koje se nazivaju *podšutama* (slika 20.). One su pak bile strogo privatnog i gospodarskog karaktera. Prizemlje Vukčeve iže kao takvo je služilo u gospodarske svrhe i to kao ostave za skladištenje i čuvanje hrane. Posebno se ističu po dvije unakrsno postavljene prostorije koje su imale namjenu podruma za držanje vina. Veliki nanos zemlje i tonjenje temelja kuće stvorili su vrlo nisku razinu stropa prizemlja, tako da je na nekim mjestima visina iznosila svega 157 cm. Zaključno prostorije koje su smještene u prizemlju bile su razumno podijeljene i iskorištene i to tako da su obje obitelji imale jednaku zajedničku prostoriju i zasebnu privatnu kvadraturu. Dvokrakim stubištem zasebne obitelji pristupaju zajedničkoj ovećoj prostoriji na katu kuće. Iz nje se ulazi na lijevo i desno u stambene prostorije odnosno *velike sobe*. Tako je jedna obitelj iz *velike sobe* imala pogled na cestu, dok je druga obitelj iz svoje *velike sobe* gledala na voćnjak i vrt.

Ubrzo je prva obitelj izumrla, dok se je u drugu 1930-ih godina priženio Stjepan Šoštarić, pa se u Etno-akciji iz 1972. i 1973. godine vlasnici i navode Šoštarić Stevo, Ljuba i Stjepan. Stevo Šoštarić u 1970-im godinama odlazi živjeti i raditi u Sisak, a u kući je stanovala do svoje smrti 1993. godine Ljuba Šoštarić. Kuća je bila u punoj stambenoj funkciji od svojega nastanka do 1975. godine. U jeku Domovinskog rata 1991. godine u kući je bila smještena prognanička obitelj iz mjesta Gore. U njoj se zadržala do 1995. godine. Nakon odlaska prognaničke obitelji kuća je potpuno napuštena i vidno zapuštena.

Restauriranju se pristupilo 2005. godine, kada je vlasnik kuće postao Božidar Škofač iz Letovanića. Unutrašnjost kata Vukčeve iže nakon restauriranja 2008. godine podijeljena je u četiri prostorije. U izvornom oblikovanju prostorne organizacije kata Vukčeve iže bile su tri prostorije. Naknadnim pregradnjama u katu je bilo šest prostorija. Takovu prostornu organizaciju bilježi i Etno-akcija 27. lipnja 1973. Pregradni zidovi su podijelili prednju *veliku*

[illegible]

A large, multi-story wooden barn in a state of significant decay. The structure features a steep, shingled roof with many missing tiles, particularly on the right side. The wooden siding is dark, weathered, and peeling in places. A small, simple wooden window is visible on the upper left. A brick chimney is integrated into the lower right portion of the building. In the foreground, there is a pile of debris, including a large green tarp and a red tarp, suggesting ongoing demolition or neglect. The ground is dirt and grass. The sky is clear and blue.

13

Slika 10. Južno uže pročelje Vukčeve iže, 1995.

b. Vukčeva iža i susjedne okućnice u povijesnoj i arhivskoj dokumentaciji

Terenskim uvidom i prema kazivanju mještana u predjelu Letovanića gdje se nalazi Vukčeva iža bilo je smješteno nekoliko zadružnih kuća nekoliko velikih obitelji: obitelji Vuček/Šošćarić, Fuček, Đurek, Farkaš, Krnic, Selak i dr. O kontinuitetu Vukčeve iže konkretnije donosim i prilog, a to je povijesna katastarska karta iz 1861. godine preuzeta sa internetske stranice mapire.eu²⁸. Od k.č.br 217 do k.č.br 377 (slika 11.) ucrtana je povećana kglomeracija drvenih stambenih i gospodarskih objekata. Na k.č.br 209 ucrtana je Vukčeva iža sa nekoliko gospodarskih objekata. Iz povijesne katastarske karte se razaznaje da su parcele solidne širine, a na njima su smještene stambene katnice uvučene od ceste i ispred njih su na nekim parcelama smještene omanje gospodarske zgrade koje se lokalno nazivaju *kuvarna*. Iza stambenih katnica su gospodarske zgrade, iza kojih slijede obradive površine ili livade. Ovdje je potrebno ukazati na pozicije gospodarskih zgrada. One se smještaju u istoj longitudinali sa stambenom kućom. Danas na samom terenu nailazimo na rješenja kojim se gospodarski objekti nalaze horizontalno naspram stambene kuće. Postavlja se pitanje zašto se napušta ovakav princip organizacije same parcele koji bilježi povijesni katastar iz 1861.godine.

²⁸ Internetska stranica mapire.eu, na kojoj se nalaze povijesne karte Habsburške Monarhije, odnosno Austro-Ugarske Monarhije. U njemu su sudjelovale brojne institucije: Austrijski državni arhiv, Mađarski državni arhiv, Gradski arhiv u Budimpešti, Arcanum Adatbázis Kft, Institut za geofiziku i prostornu znanost sa Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti i Hrvatski državni arhiv.

gospodarski objekt koji se naziva *kuvarna*. Na ponovljenoj fotografiji iz 1931. godine koju je osobno snimio Tkalčić³² nalaze se određene promjene, pa tako više prethodno vidljive *kuvarne* više nema. Uz tu fotografiju Tkalčić donosi i prezime obitelji Krnic kojoj je najstariji i opisani čardak pripadao, te k.br. 38. Aleksandar Freudenreich publicirao je fotografiju iz 1931. godine no nije naveo sve ove prethodno navedene Tkalčićeve zabilješke. Terenskim uvidom i po kazivanju mještana stambena katnica obitelji Krnic nalazila se istočnije svega dvije parcele od Vukčeve iže.

Slika 12. Publicirana Tkalčićeva fotografija iz 1931. godine.

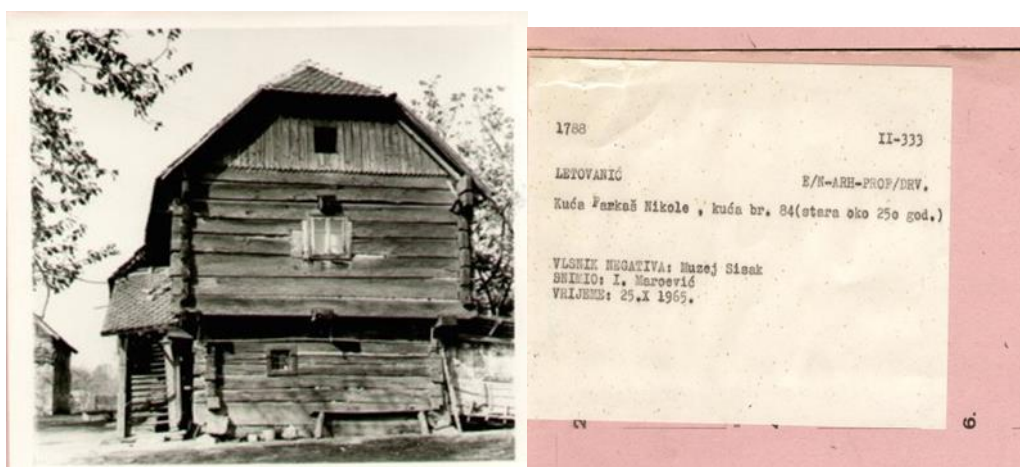
Uz pomoć povijene katastarske karte iz 1861. godine (slika 11) fotografije koje prikazuju tri stambena objekta, a pohranjene su u Etnografskom muzeju u Zagrebu moguće je locirati i to na k.č.br. 190 kuću Krnic i na k.č.br. 195. druge dvije. U daljnjem razmatranju su i dvije fotografije koje su pohranjene u etnografskom odjelu kustosice Katice Mrgić u Gradskom muzeju u Sisku, a nastale su 1965. godine. Fotografski materijal je nastao kada je Ivo Maroević bio kustos u današnjem Muzeju Grada Siska. Prva od dviju pohranjenih fotografija je fotografija kuće Nikole Farkaša na k.br 83. Autor fotografije je Ivo Maroević. U pridruženoj legendi se navodi u zagradi, da je stambena katnica stara oko 250 godina. Druga fotografija koju je snimio K. Molan je prikaz stražnje strane kuće Stjepana Krivica na k.br 82. U pridruženoj legendi stoji da je kuća skraćivana i da je stara oko 350 godina. Legende jedne i druge fotografije ispisane su pisaćim strojem. U legendi za fotografiju na k.br.82. potkrala se rečenična. greška tako da umjesto stražnja strana upisano je *stražnaj* strana. Međutim čini se da to nije jedina vidljiva greška. Terenskim istraživanjem i po kazivanju mještana u ovom

³² Uvid u fotografsku građu Etnografskog muzeja u Zagrebu uz pomoć etnologinje i dokumentaristice Aleksandre Vlatković.

predjelu nisu živjeli Krivci, štoviše prezime je nepoznato u Letovaniću. Stoga je vjerojatno došlo do krivog čitanja rukopisa terenske bilješke i umjesto Krivic trebalo bi pisati Krnic, odnosno upravo onako kako je rukopisom zapisao Tkalčić trideset godina ranije. Kod posjete Etnografskom muzeju u Zagrebu otkrio sam da je Tkalčić 1931. godine snimio još jednu fotografiju i to krupni plan kuće Krnic sa akcentom na stražnji dio kuće, a središnji motiv je njezino uvučeno stubište. I tu je fotografiju pod nazivom Letovanić(kotar Sisak) publicirao Aleksandar Freudenberg³³, dok se u muzeju vodi pod nazivom detalj kuće Krnic, k.br 38. Uspoređujući fotografije u Etnografskom muzeju u Zagrebu, na fotografiji pohranjenoj u Gradskom muzeju u Sisku zabilježena je kuća Krnic. S druge pak strane stambena katnica Nikole Farkaša je u njezinom najbližem susjedstvu i to uz pomoć povijesne katastarske karte iz 1861. godine bez sustezanja ju je se može locirati na k.č.br. 187.

Slika 13. Pogled na stražnju stranu kuće Krnic sa pridruženom legendom.

Slika 14. Pogled na kuću Nikole Farkaša sa pridruženom legendom.

³³ Freudenberg, 1972: 217, 219.

Etno-akcija pod punim nazivom *Istraživanje i fiksiranje stanja etnoloških spomenika u cilju prikupljanja dokumentacije i proučavanja mogućnosti njihove zaštite na području SR Hrvatske* iz 1972. i 1973. godine u Donjem Pokuplju obrađuje samo selo Letovanić. Sakupljena i obrađena građa se nalazi pohranjena u arhivskoj građi Službe za pokretnu, etnografsku i nematerijalnu baštinu, Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, koju vodi mr.sc. Lidija Zrnić. Građa sadrži tlocrte, opise i fotografije. Nešto od fotografskog materijala posjeduje i Gradski muzej u Sisku.³⁴ Uvidom u oba dostupna arhivska materijala konstatiram da se pojedine fotografije ponavljaju odnosno identične su i imaju identične pridružene legende. Razlikuju ih samo inventarni brojevi. Voditeljica i arhivistica Etno-akcija Lidija Zrnić drži da su po svršetku akcije podijelili fotografije. Veliki doprinos Etno-akcije je da je uspjela dokumentirati i zabilježiti, a za predmet ovoga rada ključno tada još prisutnih samo nekoliko velikih autohtonih zadružnih kuća: Vukčevu na k.br 83., Preporučeni na k.br 84., Đurek na k.br 86. Fuček na k.br 91., i Farkaš na k.br 92. koju je 1965. godine zabilježio i Ivo Maroević. Prethodno navedena kuća Krnic tada više ne postoji, u što su me uvjerali i kazivači na terenu.³⁵ Iz istog materijala jasno se razaznaje da se na samom terenu nalazi pet stambenih katnica ovećih gabarita: kuća Đurek (15,5 m dužine i 6,5 m širine), kuća Fuček (12,7 m dužine i 7,5 m širine), kuća Farkaš (13m dužine i 7,5 m širine), a za kuće obitelji Vuček i Preporučeni dimenzije nisu zabilježene. Nekoliko je njih i fotografski zabilježeno. Sve te stambene katnice izuzev kuće Preporučeni ucrtane su na povijesnom katastru iz 1861. godine. Za iste se također u kategoriji primjedbe, predlaže zaštita “zbog tradicijskog rasporeda i solidne gradnje”³⁶. U građi Etno-akcije za Vukčevu izu izostavljen je opis autohtone stambene katnice, ali su navedeni vlasnici: Stevo, Ljuba i Stjepan Šošarić. U kategoriji vezani dokumenti nalaze se tlocrti prizemlja i kata u mjerilu 1:1000, tlocrt štale u mjerilu 1:1000, tlocrt *kuvarne* u mjerilu 1:50, situacija u mjerilu 1:500. Autori fotografske građe se navode Nino Vranić, Marija Gamulin i Olga Lastrić.³⁷

Iz razgovora s kazivačima na terenu većina od tih najvrjednijih drvenih stambenih katnica koje su zabilježene na povijesnom katastru iz 1861. godine, a neke od njih su i fotografski zabilježene 1923., 1931., 1965. i 1972. godine porušena je 1960-ih i 1970-ih godinama 20. stoljeća. Oni također napominju da su zadružne familije kod razilaženja podijelile stambene katnice, često na način da su po dvije obitelji koristile za stanovanje, kao na primjer kuće

³⁴ Kustosi i dokumentaristi ne znaju kako je građa dospjela u muzej.

³⁵ Kazivačica na terenu Barica Levar smatra da je kuća porušena 1970.

³⁶Etno-akcija, vidi fusnotu 24.

³⁷ Etno-akcija “Istraživanje i fiksiranje stanja etnoloških spomenika u cilju prikupljanja dokumentacije i proučavanja mogućnosti njihove zaštite na području SR Hrvatske-Letovanić.

Vukec i Fuček³⁸. U onima zadružnim familijama koje su brojčano bile veće, njihovim raspadanjem samostalni članovi podižu nove manje drvene stambene objekte i većinu od njih i danas nalazimo na terenu. Izdvajam primjer stambene katnice Preporučeni k.č.br.202/1 sastavljene 1884. godine kako je urezano na *slemenu*. Stare zadružne kuće bivaju napuštene ili su barem bile naseljene dok nisu poumirali oni koji su se smatrali nosiocima zadružnog prava, a potom su uslijedile dugogodišnje pravne i obiteljske razmirice. To objašnjava i njihovu podosta dugu egzistenciju u samome prostoru. Posljednja je srušena autohtona stambena katnica Farkaš 2003. godine. Najviše zabrinjava što se proces rapidno ubrzao nakon Etno-akcije, tako da su početkom 1980-ih gotovo sve bile porušene i do danas je ostala očuvana samo Vukčeva iža.

c. Valorizacija i upis *Vukčeve iže* u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske

Vukčeva iža upisana je u Registar kulturnih dobara RH kao Tradicijska kuća u Letovaniću k.br. 83. i to kao pojedinačno nepokretno kulturno dobro. Druge zgrade na okućnici nisu u međuvremenu izgrađene pa je parcela visoko valorizirana. Susjedne parcele imaju tradicijske građevine, ali nisu registrirane kao kulturna dobra premda su bile preventivno zaštićene. Zaštićena ambijentalna cjelina nalazi se nekoliko parcela dalje.

Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu izdalo je 2005. godine Rješenje kojim potez od tri tradicijske stambene katnice, k.br. 83., k.č.br. 209/1 u vlasništvu Mare Kasaić, Letovanić 67, k.br. 82., k.č.br. 207/4 u vlasništvu Ivana Varačića, Letovanić 82 i k.br. 84., k.č.br.202/1. u vlasništvu Bare i Jose Posavec stavlja se pod preventivnu zaštitu³⁹. Iz istog dokumenta pod točkom dva se iščitava da se preventivna zaštita odnosi i na područje katastarskih čestica broj 209/1, 207/4, 202/1, 206/2, 207/3 i 208/1. U obrazloženju stoji da je ovdje konkretno prisutna nenarušena ambijentalna cjelina od tri tradicijske stambene drvene katnice i pripadajućim gospodarskim objektima, njihovim prostornim organizacijama unutar pejzažnog okoliša i hortikulture. Nakon pristiglog rješenja iz Ministarstva kulture uslijedila je žalba Bare i Jose Posavec koji su vlasnici tradicijske stambene drvene kuće na k.br. 84⁴⁰. Žalba je odbijena i potvrđeno je Rješenje Konzervatorskog odjela u Zagrebu.⁴¹ U

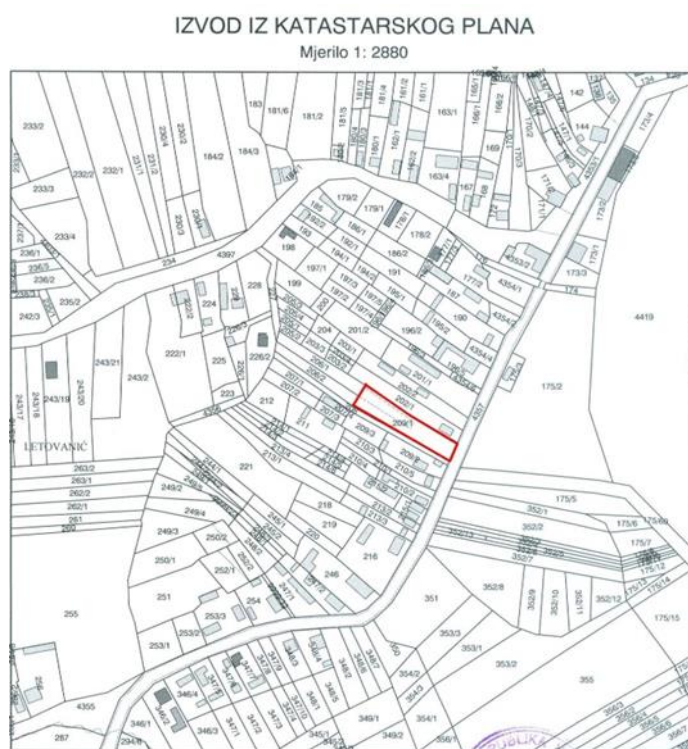
³⁸ Etno-akcija "Istraživanje i fiksiranje stanja etnoloških spomenika u cilju prikupljanja dokumentacije i proučavanja mogućnosti njihove zaštite na području SR Hrvatske- Letovanić, akcija je zabilježila kuće Vukec k.br 83., Fuček k.br 92., i Šoštarić na k.br 152., sa dvostrešnim stubištem.

³⁹ Privatna dokumentacija Božidara Škofača, dokument naslovljen Rješenje o preventivnoj zaštiti, Zagreb, 30. rujan 2005.

⁴⁰ Privatna dokumentacija Božidara Škofača, dokument naslovljen Žalba Bare i Jose Posavec, Zagreb, 17.veljača 2006.

⁴¹ Privatna dokumentacija Božidara Škofača, dokument naslovljen Rješenje o odbijenoj žalbi, Zagreb, 30. rujan 2006.

obrazloženju istog dokumenta naznačeno je da je potez od tri tradicijske okućnice stavljen pod preventivnu zaštitu i takav ostaje sve do donošenja i utvrđivanju svojstva kulturnog dobra i to najkasnije do 29. rujna 2008. godine. Opetovano se donosi i zaključak da se preventivna zaštita odnosi i na područje katastarskih čestica broj 209/1, 207/4, 202/1, 206/1, 206/2, 207/3 i 208. Tek 2014. doneseno je Rješenje Ministarstva kulture kojim je samo tradicijska stambena katnica na k.br. 83., k.č.br. 209/1 zadobila svojstvo kulturnog dobra dok su sve druge katastarske čestice koje su prethodno stavljene pod preventivnu zaštitu i činile su očuvani potez od tri tradicijske okućnice i navode se u prethodno navedenim dokumentima Konzervatorskog odjela u Zagrebu, a kasnije i Konzervatorskog odjela u Sisku više ne spominju.

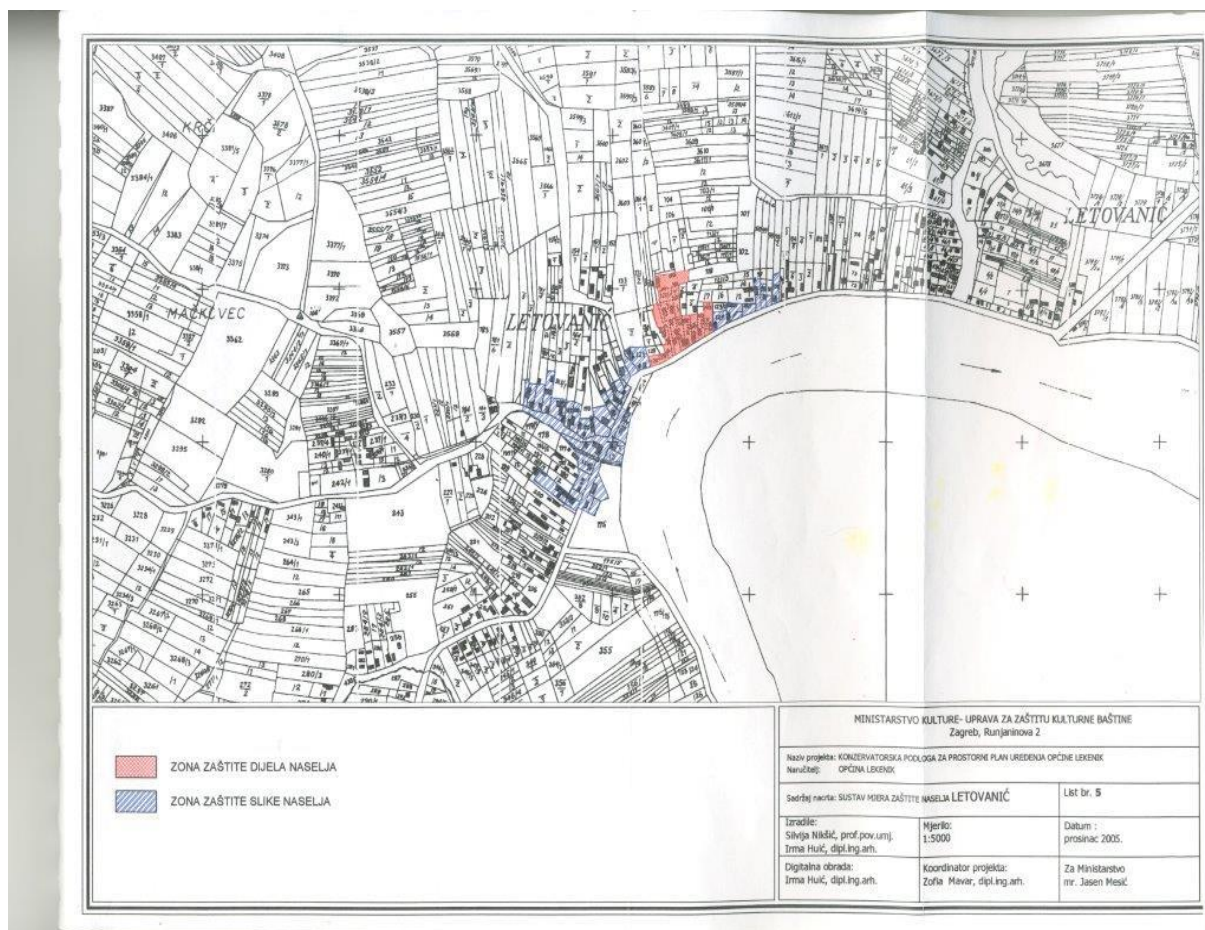
Slika 15. Izvadak iz katastarskog plana, RH, Državan geodetska uprava, područni ured za katastar Sisak (K:935-06/14-01/5, Ubr:541-12-02/1-14-232), Sisak, 20 ožujka 2014.

U izrađenoj i dostupnoj karti Konzervatorske podloge za prostorni plan koji sadržava sustav mjera zaštite naselja Letovanić⁴² potez od tri tradicijske stambene katnice (k.br 83., k.č.br. 209/1, k.br.82., k.č.br.207/4 , k.br.84., k.č. br.202/) ne nalaze se u zoni zaštite slike naselja.

⁴² Karta- Konzervatorska podloga za prostorni plan uređenja Općine Lekenik, Sustav mjera zaštite naselja Letovanić, Ministarstvo Kulture- Uprava za zaštitu Kulturne Baštine, Runjaninova 2, izradile Silvija Nikšić, Irma Huić, Zofia Mavar, prosinac 2005.godine., Zagreb.

Iz karte je vidljivo da je ista puno većih gabarita. Unutar nje smješten je cjeloviti ambijentalni potez uz glavnu cestu dužine jednog kilometra sa završnom česticom k.č.br. 131 upire o česticu k.č.br. 128, (zk.ul 1070) na kojoj je smještena drvena kapela sv. Fabijana i Sebastijana. Kako je iz karte vidljivo, govorim o većem ambijentalnom prostoru u kojem je interes očuvanja u smislu slikovitosti samoga naselja. Unutar nekih okućnica nalaze se vrijedni drveni tradicijski stambeni i gospodarski objekti, na nekim parcelama i visoko valorizirani, i to više jer je izrazito mala pojava recentnije i neprilagođene gradnje.

Dakle katastarska čestica na kojoj je smještena Vukčeva iža i koja ima svojstvo kulturnog dobra nije smještena u zoni zaštite slike naselja, iako ju od zone interesa zaštite dijele tri susjedne katastarske čestice u smjeru jugoistoka.

Slika 16. Karta Konzervatorske podloge za prostorni plan koji sadržava sustav mjera zaštite naselja Letovanić.

d. Vukčeva iža kao autohtona drvena iža

Svojim naglašenim hrastovim planjkama i izrazito arhaičnim načinom slaganja Vukčeva iža predstavlja malu skupinu sačuvanih izvorno zadružnih kuća. Tradicijska kuća je izgrađena na izrazito izduženoj parceli u dubini dvorišta i orijentirana dužim glavnim pročeljem prema zapadu, a užim prema glavnoj seoskoj prometnici. Kuća je poznata kod najstarijeg stanovništva kao Vukčeva iža prema velikoj zadružnoj obitelji u čijem je vlasništvu od svoje izgradnje. Tlocrtna organizacija pokazuje njezinu izvornost i autentičnost, ali i funkcionalnost. Povijesna referenca je u kontinuitetu, a ona traje sve do danas. Činjenica da se uspjela očuvati do danas, poticaj za buduća pokoljenja koja će u njoj prepoznavati kulturnu specifičnost toga kraja. Progresivni i slojeviti ljuski duh u duhu pobožnog i skromnog seljaka ipak se othrvao zadanim starofamilijarnim običajima i postavio novi oblik zajednice⁴³. Raspadom zadruge Vukec, kuća zadobiva nove arhitektonske elemente, koji ju oplemenjuju.

U daljnjem razmatranju je upravo izvornost Vukčeve iže koja je u eksterijeru bila vidljiva i prije restauracije. U eksterijeru na glavnom dužem pročelju je dvokrako stubište, a vodi na kat kuće. Dvokrako stubište je izrazito elegantno, rezbarijom su ukrašeni stupovi i daščana oplata trijema, sve natkriveno dvostrešnim krovom koji je pokriven biber-crijepom. Rezbarenjem su ukrašene vjetrovne letve i stupovi shodića koji svaki na svojem kraku nose kapelu. Upravo to dvokrako stubište koje je nastalo u drugoj polovici 19. stoljeća izvršilo je još vidljive promjene u interijeru i eksterijeru Vukčeve iže. Ista intervencija je izvršena i u razini prizemlja na užem pročelju okrenutom prema cesti i dužem zapadnom pročelju. Cijelim ovim potezom u razini prizemlja se proteže zidni plašt. Zidan je punom pečenom ciglom od kojih neke na sebi imaju utisnuti monogram velikim štampanim slovima: SCH. On se naslanja na zidni plašt koji nosi omanji balkon trjema dvokrakog stubišta. Taj zid je isto zidan ciglom, a nakon restauracije 2008. godine je i ožbukan. Ta dva arhitektonska elementa u vidu dvokrakog stubišta i zidnoga plašta koji ga nosi posljedično mijenjaju izgled Vukčeve iže u eksterijeru, a donosi promjene u interijeru.

⁴³ Janjić, 1972: Izložba Stare seljačke i plemićke obiteljske zadruge u Pokuplju.

Slika 17. Pogled na Vukčevu ižu sa porušenim dvokrakim stubištem, 2005.

Uklone li se zidovi od pune cigle i dvokrako stubište s Vukčeve iže i promatramo li samo njezinu drvenu konstrukciju, postaje vidljiv izvorni arhitektonski koncept. U njemu prepoznajemo autohtonost *Vukčeve*, odnosno autohtonost pokupske drvene iže. U tome nam posebno pomaže fotografska građa. Marija Gamulin 1963. fotografijom bilježi najstariju drvenu stambenu katnicu iz 1753. u vlasništvu Jose Čavraka u Letovaniću. Dvije crnobijele fotografije prikazuje samostalnu drvenu stambenu katnicu, slaganu hrastovim planjkama koje su povezane *hrvatskim vuglom*. Pokrivena je dvostrešnim krovom s dva poluskošena zabata s biber-crijepom. Čavarakova iža srušena 1970. godine. Fotografija koja prikazuje pročelje Čavrakove iže u daljnjem razmatranju je najvrjedniji dokaz koji pomaže u rekonstrukciji autohtonog arhitektonskog koncepta Vukčeve iže.

Obje autohtone stambene katnice imaju uža prizemlja. Pomoću četiri masivne nosive stropne grede složen je kat. On izlazi izvan gabarita složenoga prizemlja i stvara natkriveni predprostor. U primjeru Čvrakove iže tu je složeno stubište. U što racionalnijem iskorištavanju prostornih jedinica jednokrako drveno stubište je logično rješenje. Na taj način se ostvaruje komunikacija prizemlja i kata kuće. Jednokrako stubište je naslonjeno na izduženu lođu, koja kao zatvorena i natkrivena prostorija komunicira sa sobama i kuhinjom, a završava primitivnim sanitarnim čvorom.

Slika 18. Čavrakova iža iz 1753. godine; snimila Marija Gamulin, 1963.

Da je lođa čvrsto vezana za kuću vidljivo je po *hrvatskim vuglima*. (Slika 18.) Takvu izvornu i arhaičnu gradnju prepoznamo i na Vukčevoj iži. Uspoređujući sa Čavrakovom ižom svi osnovni konstruktivni elementi su isti. Vidljivi nepodudarni elementi su zid od pune cigle i dvokrako stubište. Kod raspada zadružne familije Vukec, kuću je bila zadesila složenija adaptacija. Ona je izvedena u vidu prizidanoga zida od pune cigle i reprezentativnoga stubišta. Ta intervencija je omogućila Vulčevoj iži opstanak do naših dana.

Karakteristike koje obilježavaju Vukčevu ižu i Čavrakovu ižu su izrazito arhaični način gradnje i vrlo grubo tesane planjke. To odaje njihovu starost i autohtonost. Godine koje su zabilježene na *slemenu* jasno ih smještaju u povijesni kontekst. Tlocrtno i arhitektonski dvije iže tvore zasebnu skupinu drvene stambene arhitekture prema načinu na koji se tretira građevni materijal i pristupa arhitektonskom estetskom oblikovanju. Izrasle su kao produkt i ostaju trag jedne od tesarskih družina. Vrijeme njihovoga nastanka nam govori o samostalnim majstorima koji su egzistirali u *selištima*, a to je pak toponim koji se i danas susreće na terenu i to u nazivlju šume i naselja. Prema ovoj analizi možemo detektirati da su neke od tesarskih družina bile mobilne, dok druge nisu. Svima je bilo zajedničko da su posjedovale predano im nasljeđe slaganja kuće. Ljudski genij i darovitost omogućila je izgradnju jedne takve kuće. Tek mnogo kasnije nastupaju cehovske družine prodirući iz Štajerske. One su pak u 19. stoljeću razvili jedan sasvim drugačiji tip tradicijske stambene kuće. Primjere osim u

Vukčevoj iži na terene prepoznajemo i u Kući Jurinec u selu Brestu kod Petrinje⁴⁴, Kući Ugrin u Maloj Gorici te u preseljenoj stambenoj katnici iz Starog Farkašića kod Starog Grada u Sisku.

Zaključno, kod restauracije Vukčeve iže u razdoblju 2005. do 2008. godine moglo se pristupiti i drugačije od provedenog tj. vraćanju ovdje opisanog izvornog stanja. To bi podrazumijevalo uklanjanje dvokrakog stubišta, uklanjanje zidnog plašta od pune cigle i pokušaj rekonstrukcije uvučenog jednokrakog stubišta. Povijesna referenca koja se manifestira u njoj u vidu interijera i na njoj u vidu reprezentativnog dvokrakog stubišta stvorili su neraskidive slojeve. Ono je potpuno razumljivo jer Vukčeva iža ima takvu dugu egzistenciju u prostoru.

Slika 19. Vukčeva iža, snimio Nino Vranić, 1973.

⁴⁴ Salopek, 1978: 80.

3. RESTAURIRANJE KUĆE

a. Vukčeva iža dobiva novog vlasnika

Vukčeva i Farkaševa iža su napuštene i vidno zapuštene uspjele dočekati novo stoljeće. Nažalost, Farkaševa iža je već 2003. godine srušena. Nepoznato je što se zapravo s njom dogodilo. Prijašnji vlasnici kuće i parcele koji su se odlučili na prodaju u međuvremenu su umrli, a njihovi nasljednici nisu bili upoznati da li je kuća prodana za preseljenje na neku drugu lokaciju ili je prodana trgovcima starom drvenom građom. Sigurni su da je kuća prodana zasebno, dok je prazna parcela prodana naknadno. Danas se na parceli, kao podsjetnik da se ondje nekada nalazila kuća, očuvan par polu- zakopanih ovećih kamenova ili *bapke* koji su bili temelji kuće. I danas se pojavljuju trgovci starom drvenom građom koji prolaze selima Pokuplja i Posavine. Ovdje nema plemenite aktivnosti, jer je njihova namjera kuću ili štalu rastaviti, drvenu građu odvesti u nepoznatom smjeru, te ostaviti potpuno prazan teren koji često izgleda poput zgarišta. Taj proces na terenu je još uvijek nekontroliran. Sami vlasnici se iz različitih razloga odlučuju na takvu prodaju kuće.

Trgovci starom drvenom građom bili su zainteresirani i za kupnju Vukčeve iže. Situacija se dodatno zakomplicirala jer se u nadmetanje za kupnju kuće paralelno uključilo više zainteresiranih kupaca starom drvenom građom. Vlasnice koje su bile u međusobnoj svađi, a htjele su prodati kuću, dodatno su otežale situaciju jer je svaka sklopila dogovor s drugim trgovcem i uzela kaparu. Proces prodaje se odužio, vlasnice Vukčeve iže, premda ustrajne u namjeri da prodaju kuću i parcelu. Uslijedio je izlazak konzervatora etnologa Ane Mlinar na teren čime je počeo proces zaštite kuće koji je provedena u rujnu 2005. godine.⁴⁵

Dana 27. listopada 2005. sklopljen je kupoprodajni ugovor između vlasnica Vukčeve iže Mare Kasaić, Vesne Malović i Bare Kušan te kupca Božidara Škofača. Cijena predmetne nekretnine i parcele je bila 50.000,00 kn. Poreznim rješenjem Područnog ureda u Sisku⁴⁶ utvrđen je porez na promet nekretnine po stopi od 5% u iznosu od 538,90 kn. Vukčeva iža dobila je novog vlasnika Božidara Škofača iz Letovanića kojemu je cilj bio provesti sve elemente njezine zaštite, restauracije i adaptacije za stanovanje. Božidar Škofač je slikar, voditelj KUD-a *Poculica* iz Letovanića i vlasnik privatne etnografske zbirke smještene u Letovaniću u tri stambene tradicijske katnice.⁴⁷ Na zaštiti tradicijske arhitekture Božidar Škofač aktivno radi od 1975., kada je krenuo u adaptaciju naslijeđene tradicijske katnice koja

⁴⁵ Privatna dokumentacija Božidara Škofača, Rješenje o preventivnoj zaštiti, Zagreb, 30. rujn 2005.

⁴⁶ Privatna dokumentacija Božidara Škofača, Porezno rješenje Područnog ureda u Sisku, Sisak, 16. siječanj 2006.

⁴⁷ Mlinar, Antoš, 2004: 17-18.

na *slemenu* ima urezanu godinu 1793. godinu. Neposredno nakon Domovinskog rata, u razdoblju od 1995. do 1998. godine, Škofač je otkupio i adaptirao i tradicijsku katnicu na susjednoj parceli. Do 2014. restaurirao je pet drvenih zgrada od čega četiri stambene katnice, jednu prizemnicu, krušnu peć, dva bunara i nekoliko stotina metara tradicijske ograde od piljenih letvi. Potaknuo je restauraciju i dviju drvenih kapeli Sv. Fabijana i Sebastijana u Letovaniću i Sv. Bartola u Letovanskom Vrh. I ono najvažnije, svojim požrtvovnim radom potaknuo i neke druge vlasnike na restauraciju svoje baštine. Njegove aktivnosti na području zaštite i očuvanja nepokretne kulturne baštine prepoznate su i od strane struke te je Božidaru Škofaču 2014. godine dodijeljena nagrada Vicko Andrić u kategoriji doprinos lokalnoj zajednici⁴⁸.

Kupnjom Vukčeve iže predao se u novi projekt. Postao je vlasnikom najveće trenutno očuvane drvene stambene kuće u Letovaniću i široj okolini. Škofač se ukratko prisjeća da je Vukčeva iža bila u jako lošem stanju, ali njemu osobno jako poznata i lijepa, jednostavno posebna. Ona je stalan motiv u njegovom slikarstvu. U razgovoru je objasnio da je odlučio kupiti kuću jer su se u cijelu situaciju oko kupnje uključili ljudi za koje je znao da ne žele kuću popraviti već raskopati i uništiti. Prema njegovim riječima cijela je situacija bila komplicirana jer su bili uključeni različiti zainteresirani kupci i konzervatori. „Vlasnice su bile ogorčene jer se stopirala prodaja (...) Ja sam se u to svjesno predao. Bilo mi je jasno da ulazim u jednu neviđeno zahtjevnu formu. Tada nisam imao ni nekih novčanih zaliha, a ona je jako bitna jer sama potpora nije nikad dovoljna. Imao sam puno nejasnoća, ali sam uspio u realizaciji projekta i na to sam jako ponosan.“⁴⁹

b. Utvrđivanje građevinskog stanja i priprema za sanaciju građevine

Prije početka sustavne restauracije Vukčeva iža je nekoliko puta pregledana radi utvrđivanja građevinskog stanja, prepoznavanja kritičnih elemenata predviđenih za konzervatorsko-restauratorske radove te izrade elaborata o sanaciji.

Kuća je pokazivala tipične probleme drvenih tradicijskih zgrada. Prvenstveno zatečena su mjestimična truljenja nadtemeljnih greda, mjestimično truljenje planjki koje su bile izložene stalnom vlaženju zbog kiše i snijega. Posebno se utjecajima atmosferilija pokazalo rasušivanje i ispiranje vanjskih slojeva drveta. Tijekom godina je u razini prizemlja Vukčeve iže nanesen debeli sloj zemlje, koji je potpuno prekrrio nadtemeljne grede. Otkopavanjem nanosa zemlje i to na nekim mjestima dublje od 50 cm nađeni su veliki kameni blokovi koji se nazivaju

⁴⁸Jerabek, 2016: 213.

⁴⁹ Prema kazivanju Božidara Škofača, kolovoz 2017.

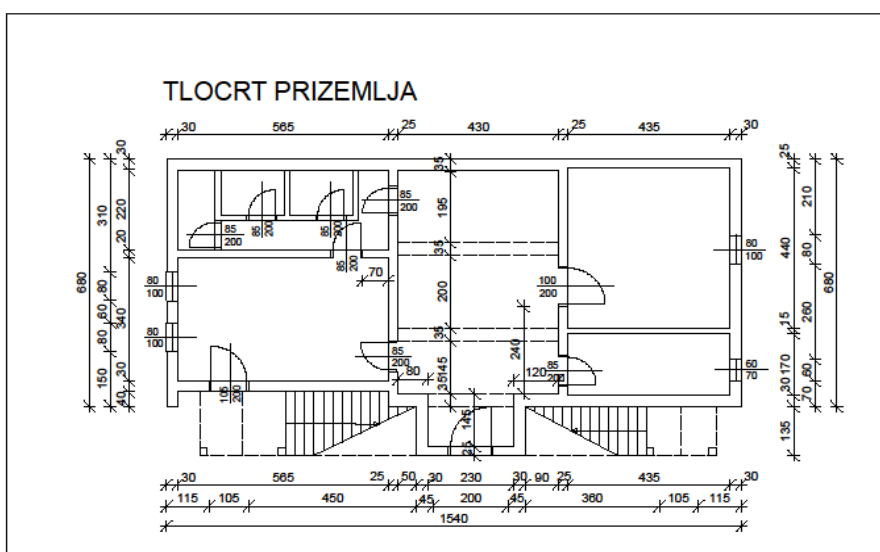
bapkama, a zapravo su temelji kuće. Neke od njih su nakon restauracije 2006. do 2008. godine u manjim gabaritima vidljivi. Oštećenja same konstrukcije bili su rezultat protoka vremena, tj. nastali su slijeganjem kamenih temelja koji su paralelno za sobom povlačili i progibali glavne stropne grede ili *slemena*, kao najopterećenijih elemenata na koje se veže kat kuće i krovšte. Nadalje, pokazalo se da je zidani plašt kao rezultat ranije adaptacije, imao ulogu podupiratelja u ukupnoj stabilnosti Vukčeve iže. Ova oštećenja nisu nepovratno ugrozila ukupnu stabilnost građevine jer je drvo kao građevinski materijal poznato po svojoj elastičnosti, a i način gradnje Vukčeve iže je izrazito čvrst. Polomljeni biber crijep na krovu i mjestimični nedostatak crijepa uzrokovao je prodiranje vlage i to prvenstveno po stropnim gredama i daskama stambenih prostorija na katu kuće. Dvokrako stubište je bilo potpuno dotrajalo i trulo, a mjestimično se samo porušilo. Zaključno Vukčeva iža bila je izložena propadanju, ali nije bila u ruševnom stanju.

Restauriranje Vukčeve iže s obzirom na arhaičnost samoga načina gradnje i njezinu izvornost predstavljala je vrlo osjetljiv konzervatorski zadatak, jer kuća nije samo vrijedna povijesna građevina već i značajno svjedočanstvo o vlastitom trajanju i kontinuitetu u prostoru. Određeni arhitektonsko-oblikovni elementi i tehnika gradnje sačuvali su njezinu izvornost u podosta jednostavnom volumenu. S obzirom na takvo vrednovanje, a i financije koje je ta restauracija iziskivala usvojen je zajednički jezik vlasnika i konzervatora u konzervatorskom pristupu po načelu očuvanja i sanacije svih elemenata Vukčeve iže *in situ*. Potpuno je otklonjena mogućnost potpune razgradnje i ponovnog slaganja kuće, iako je takav pristup čest u sanaciji drvenih kuća. Da se pristupilo restauraciji na taj način zasigurno bi se izgubio znatan dio izvornosti Vukčeve iže. To se posebno odnosi na zidove u interijeru koji su omazani blatom. Smjesom blata, pljevi i balege popunjene su sve rupe između planjki vidljive u eksterijeru, koje bi procesom razgradnje kuće bile nepovratno izgubljene. Nadalje postavljalo se i pitanje koliko bi se uspjelo u procesu ponovnog slaganja kuće približiti stoljetnoj deformaciji drvene strukture. Tu je naravno bilo i pitanje financijskih sredstava koja iziskuje takav način restauracije. Na kraju se pokazalo da na terenu ne postoji majstorska družina koja bi bila spremna uopće prihvatiti i provesti takav način adaptacije za tako veliki objekt. Stoga je svjesno i pri zdravom razumu odabran smjer adaptacije *in situ* kojim je zadržana izvorna forma i stoljetna deformacija drvene strukture.

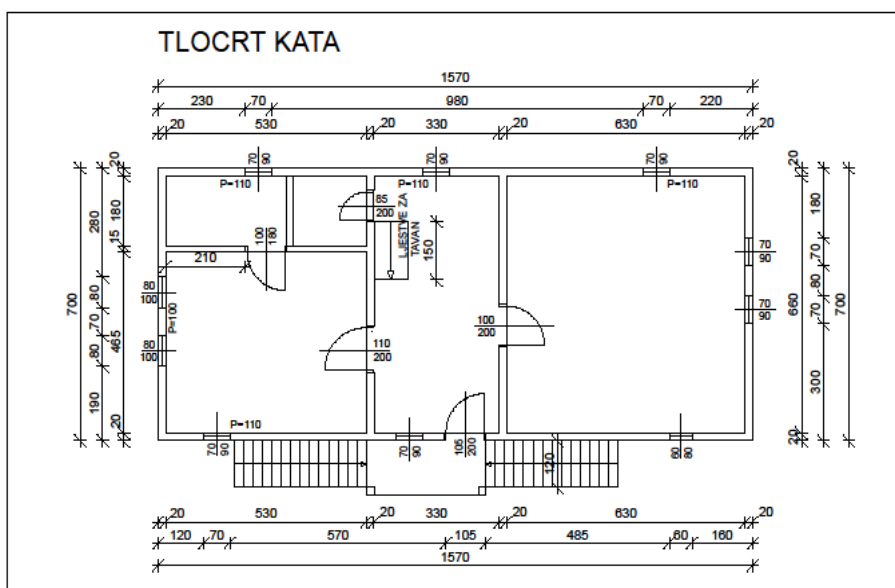
c. Izrada projektne dokumentacije

Slijedila je izrada cjelovite projektne dokumentacije za građevinsko- statičku sanaciju prema kojoj su se odvijali svi radovi po fazama od 2005. godine, ovisno o raspoloživim financijskim

sredstvima. Projektnu dokumentaciju izradila je građevinska tvrtka Hubor d.o.o., a sastojala se od elaborata postojećeg stanja, analize stupnja oštećenja i troškovnika sanacije.⁵⁰ Autori dokumentacije su diplomirani inženjeri Božidar Hudaček, Boško Mišlov i Zvonimir Bešlić, a ona je sastavljen 21. prosinca 2005. u Zagrebu. Dokument u prilogima sadrži registraciju procjenitelja, fotodokumentaciju, izvadak iz zemljišne knjige, kopija katastarskog plana, rješenje o stavljanju objekta pod preventivnu zaštitu, izvadak iz glasnika Sisačko-moslavačke županije. U opisu nekretnine po očevidu nalazi se postojeće stanje, tehnički opis nekretnine i status nekretnine. Završno sa procjenom troškova sanacije, troškovnikom i zaključkom.

Slika 20. Tlocrt prizemlja, izvadak iz projektne dokumentacije.

Slika 21. Tlocrt kata, izvadak iz projektne dokumentacije.

⁵⁰ Privatna dokumentacija Božidara Škofača. Elaborat postojećeg stanja sa arhitektonskim nacrtima, 2005., Zagreb.

U procesu adaptacije izdvaja se pet točaka po kojima se ona imala provesti. Prvu čine troškove projektiranja i stručni nadzor u slučaju prenamjene prostora. Sljedeće pripremni radovi: zemljani radovi, čišćenje terena, pažljiva demontaža svih elementa konstrukcije i odabir zdrave građe. Treću točku čini sanacija temeljne konstrukcije, otkop temelja i betoniranje armirano- betonskim trakama s podnom hidro-izolacijom. Četvrta točka se odnosi na sanaciju konstrukcije zidova prizemlja od opeke i drvenih zidova prizemlja i kata kuće; kompletnu rekonstrukciju krovišta, zamjenu stropne konstrukcije, izradu novoga dvokrakog stubišta i izradu i sanaciju stolarije. Točka pet se odnosi na uređenje i unutarnje opremanje objekta u skladu sa budućom namjenom objekta, a odnosi se na vodovod, elektroinstalacije, kanalizaciju i oblikovanje sanitarnih čvorova. Zaključno procijenjeni su troškovi u iznosu od 2.200.000 kn ili 300.000 eura. Elaborat o sanaciji bio je potreban i za apliciranje na Natječaj Ministarstva kulture u kategoriji zaštite kulturne baštine (prijavnica br. 11).

d. Tijek radova i razina zahvata

Radovi na restauriranju Vukčeve iže bili su podijeljeni u sljedeće faze: sanacija krovišta, sanacija temelja, sanacija dvokrakog stubišta, adaptacija interijera, formiranje okućnice i hortikultura. Restauriranje Vukčeve iže započelo je u kasnu jesen 2005. godine. Kako su vremenske prilike bile povoljne, omogućile su adaptaciju krovišta i početak sanacije temelja.

Slika 22. Demontaža krovišta, 2005.godina

Slika 23. Pogled na južno uže glavno pročelje Vukčevu izu, 2005.

Krovnu konstrukciju trebalo je mjestimično zamijeniti novom građom, koja je tada poletvana i pokrivena biber-crijepom. Iskorišten je postojeći biber-crjep jer je u ranijoj fazi ručno pažljivo bio spušten jedan po jedan na tlo, a u procesu pokrivanja je istim procesom pojedinačno vraćan na krovšte. (Slika 22). Tim procesom se nije dobilo dovoljno crijepa za cijelo krovšte, jer ga je puno bilo polupano već na samom krovštu. Stoga je trebalo pronaći i nadokupiti starog crijepa. Zamijenjena je drvena oplata zabatnih pročelja, rekonstruirane su *veterlajsne* ukrašene na način koji je bio zatečen.

Paraleno su se izvodili radovi na sanaciji temelja jer je kuća bila olakšana micanjem teškog crijepa. Uz pomoć dizalica i mukotrpnim iskopom nanosa zemlje uz temelje obavljeni su opsežni radovi na statičkoj sanaciji, betoniranje armirano betonskim-trakama s podnom hidroizolacijom. Betonske trake i sam temelj zakamufliran je starinskom ciglom. Koliko je bilo moguće, pronađene *bapke* oslobođene su od nanosa zemlje.

Slika 24. Pogled na rekonstruirano dvokrako stubište, svibanj 2006.

Zbog mjestimično trule konstrukcije, a i bojazni da bi i trenutno solidni dijelovi s vremenom mogli postati opasnost, reprezentativno dvokrako stubište je potpuno rekonstruirano. Vidljiva promjena je nastala na ogradi trijema gdje su postavljene cifrane daske s motivom srca i romba. Ispod desnog kraka stubišta bio je smješten kokošinjac sa pomičnim vratašcima. Kako nije bilo potrebe za njim odustalo se od rekonstrukcije tog elementa.

Krajem jeseni 2006. godine moglo se pristupiti i uređenju interijera prizemlja i kata kuće. U prizemlju je zadržan zatečeni raspored unutrašnjih prostorija. Njihova jednostavna organizacija omogućila je da se u sjeverniju izduženu prostoriju koja je izvorno imala namjenu komore za držanje namjernica, preoblikuje u dva sanitarna čvora sa posve jednostavnom opremom i manju prostoriju u koju je smješten hidropak⁵¹. U susjednu prostoriju smještena je kuhinja. Gdje je na zidovima bila prisutna, sačuvana je masa od blata i pljevi. Zidovi su potom bili obojani bijelom bojom. Na drvenim zidovima koji nisu imali nikakvi oblik nanosa od blata ili žbuke, očišćeni su i kao takvi su zadržani. Nakon što je otkopan nanos zemlje u prostorijama prizemlja izbetonirana je betonska ploča. Nakon poduzetog razmatranja koju vrstu poda interpretirati u prizemlju, odlučilo se za staru ciglu. Podovi su do 2014.godine bili popločeni starom ciglom.

⁵¹ Letovanić nema vodovodnu mrežu.

Slika 25. Pogled na sanirane temelje i podove u prizemlju, 2007.

Tijekom procesa sanacije temelja i podizanja uz pomoć nekoliko dizalica, na katu je kuće, u prednjoj *velikoj sobi*, došlo do urušavanja tri pregradna zida od cigle⁵². Nakon čišćenja se napokon mogla sagledati cijela *velika soba*. Na zidovima je zadržana smjesa blata i pljevi kojima su zidovi omazani. Pod od nabijene zemlje bio je mjestimično uništen. Pokušaj je bio neke vrste rekonstrukcije zemljanog (glinenog) poda, ali nažalost nije bio uspješan. Stoga se odlučilo na njega staviti daščani pod od hrastovih dasaka širokih podnica. Zbog nedostatka financijskih sredstava, odustalo se od daščanog poda i postavljen je industrijski laminat koji vrlo ukusno imitira hrastove daske. U drugoj *velikoj sobi* zadržan je stari pod, mjestimično nagrižen vremenom, zbog nedostatka financijskih sredstava. Ova soba je bila ožbukana s vrlo malo zadržane žbuke na *šibari*, tj. tankim letvicama od kalanog ljeskovog pruća. Žbuka je popravljena nabacivanjem pod žlicu. Što se tiče stolarije, po uzorku starih izvedeni su novi prozori, a ukupno šest vrata je očišćeno i zadržano⁵³. Sazidan je dimnjak jer ga kuća ranije nije imala. Paralelno je izvedena elektrifikacija cijele kuće, zamijenjena je stara elektroinstalacija i sprovedena nova. Sama rasvjeta je riješena tako da je u Bosanskoj Kostajnici⁵⁴ kupljeno tridesetak starinskih petrolejskih svjetiljki sa staklenim cilindrom. Njih su električari preuredili postavljajući grlo žarulje na staklenu čašicu. Nastalo je efektno i prihvatljivo osvjetljenje od rasvjetnog tijela koje ne odstupa od tradicijske forme, a opet je nadograđeno jer ne svijetle na petrolej. U skladu s elaboratom uvedene su i vodovodne instalacije. Zaključno, najgrublji radovi dovršeni su do kraja 2007. godine.

⁵² Tim događajem i u procesu čišćenja otkrivena je i urezana godina na *slemenu*.

⁵³ Neka vrata ne prelaze visinu od 160 cm. Mnogi posjetitelji su se zbog toga žalili, jer su udarali glavom o štok, nenaučeni da se pri ulasku sagnu.

⁵⁴ Klasične petrilejske svjetiljke nije moguće nabaviti u Hrvatskoj.

Radove je izveo seoski majstor iz Letovanića Đuka Težački i domajstor Zvonko Belošević te njihovi suradnici. Božidar Škofač je s majstorom Težačkim surađivao na projektu preseljenja tradicijske katnice iz Starog Broda u kojoj je danas smještena etnografska zbirka. Đuka Težački bio je poznat po vrlo kvalitetnoj izvedbi mnogih sanacija drvenih tradicijskih zgrada u okolini Siska i Zagreba, ali je nažalost nesretnim slučajem preminuo⁵⁵. U procesu skidanja crijepa i ponovnog pokrivanja kuće, potom uređenju interijera i eksterijera velika pomoć su pružili svi članovi KUD-a *Poculica* iz Letovanića.

e. Formiranje okućnice – ostali objekti i hortikultura

Ispred Vukčeve iže bio je smješten bunar koji je bio poluzatran. Potrebno ga je bilo očistiti od dugogodišnjeg smeća i mulja. Radove su profesionalni kopači bunara izveli strojno, produbljujući samo okno. Tek tada se moglo pristupiti izradi drvene konstrukcije spojene *hrvatskim vuglom* oko betonske *pajpe*. Drvena konstrukcija krovišta je ujedno nosiva konstrukcija kolotura za izvlačenje vjedra vodom i to samo dekorativno. Izvedeno je dvostrešno krovište, pokriveno biber-crijepom. Na otvor je postavljen drveni poklopac radi sigurnosti, a ujedno i kao zaštita vode od zagađivanja. Radove je izveo samouki majstor Miko Kolarić iz Letovanića u razdoblju od mjeseca ožujka do travnja 2008.godine.

Slika 26. Drvena konstrukcija bunara i majstor Miko Kolarić, travanj 2008.

⁵⁵ Mlinar, 2016: tekst u rukopisu

Po završenim glavnim građevinskim radovima kojima se uspjelo sanirati kritične arhitektonske elemente Vukčeve iže, pristupilo se čišćenju i uređenju dvorišta. Uređenje okoliša svedeno je na minimalne intervencije tako da ne izlaze iz okvira tradicionalnog korištenja i održavanja. Prednji dio dvorišta je poravnat i zatravljen. Ispred same kuće zasađen je cvjetnjak s ružom penjačicom i trajnim cvjetnicama poput zvjezdana, perunika, božura i dr. Na sredini travnjaka je posađena lipa, dok su sjevernije posađene sadnice drenka i jorgovana. Sve su biljke i sadnice darovale članice KUD-a *Poculica* Letovanić.

Isto je učinjeno i na stražnjem djelu dvorišta, izuzev toga da je trebalo iskopati veći odvodni kanal i nekoliko manjih radi boljeg otjecanja oborinskih voda. Letovanić nema kanalizaciju, stoga je trebalo iskopati vodonepropusnu septičku jamu. Na polovici cijele izdužene parcele Vukčeve iže zatečena je samo jedna biljka koja čini se po debljini drveta ima više od stotinjak godina. Riječ je o stablu mušmule. Patuljastog rasta, obilno rodi svake godine kruškolikim plodovima, koji se konzumiraju tek kad postanu truljavi i mesnati. Zasebnim istraživanjem od kazivača na terenu doznao sam da je mušmula bila jako rasprostranjena, pa je svaka kuća imala mušmulu i drenek, ali iz nekog nepoznatog razloga mještani su ih uklonili. Danas u selu ima nekoliko stabala drenka i dva stabla mušmule. Na parceli nije bila zatečena drvena ograda ili pleter od šiba, odnosno bilo kakav oblik tradicijske ograde. Kako je parcela izrazito izdužena za pokušaj neke interpretacije u vidu drvene ograde od piljenih letvica potrebna su povećana financijska sredstva. U trenutku restauriranja prioritet je bila kuća, a ograda je ostavljena kao nešto što dolazi tek na kraju i nije prioritetno. Nažalost, tako je ostalo do danas, jer projekt nije bio prepoznat na način da bi se ostvarila barem polovična financijska potpora određenih institucija.

f. Korištenje građevine nakon adaptacije

Nakon konzervatorsko-restauratorskih radova u kojima se kvalitetno zadržao izvorni oblik Vukčeve iže u eksterijeru i interijeru, slijedila je njezina promocija i korištenje. Prvotna ideja stambenoga objekta nikada nije bila odbačena, dok mogućnost turističkog objekta s ugostiteljskim sadržajem nije nailazila na partnerstvo od strane lokalnih ugostitelja tako da se od tog smjera odustalo. Nakon adaptacije, kuća je prihvatljiva za stanovanje i obitavanje, ali i održavanje nekih drugih aktivnosti upravo zbog svojih gabarita. Paralelno i zasebno u kuću se može smjestiti manja ili veća skupina ljudi. Tako se u Vukčevoj iži održavaju ljetne škole, izložbe, radionice, fešte, ali i u turističke svrhe u obliku prenoćišta ili mogućnosti iznajmljivanja cijele kuće u svim godišnjim dobima. Profil korisnika je različit, pa se pokazalo da neki s velikim strahopoštovanjem pristupaju kući, dok drugi ne pokazuju

osnovno poštovanje. Model njezine sasvim neovisne i apsolutne održivosti nije potpuno ostvaren. Za taj proces potrebna su također dodatna sredstva u vidu promocije, ali i nezaobilaznog svakodnevnog održavanja.

Dodatni veliki problemi pojavili su se 2014. godine kada je velika poplava zadesila selo Letovanić. Prizemlje Vukčeve iže u razini dvadeset centimetara nalazilo se u vodi koja se zadržala tri tjedna. Pri povlačenju vode i izlaskom nadležnih tijela na teren obavljena je inspekcija stanja i doneseni su zaključci za sanaciju⁵⁶. Zaključeno je da je potrebno podići razinu poda u prizemlju u visini od dvadestipet centimetara. Tim zahvatom pod od stare cigle je zatrpan betonom. Sve radove vlasnik je samostalno financirao⁵⁷, osim pločica koje je darovao biskup sisački Vlado Košić. Vlaga je i danas prisutna. Ona ne ugrožava statiku kuće, ali djeluje odbojno jer konstantno izbija i osjeti se u prostoru.

Slika 27. Interijer prizemlja, 2017.

Slika 28. Interijer prednje *velike sobe* na katu, 2017.

⁵⁶ Privatna dokumentacija Božidara Škofača, dokument naslovljen Evidencija šteta od poplava na zaštićenoj etnografskoj zbirci Škofač u 2014., Sisak, 2. svibnja 2014.

⁵⁷ Privatna dokumentacija Božidara Škofača, dokument naslovljen Izvješćujemo Vas da- Letovanić, Sanacija tradicijske kuće, Letovanić 83. nije uvršten u Program u kulturi RH za 2015., Zagreb, 30. rujan 2015.

Slika 29 . Obnovljena Vukčeva iža, *zdenec* i uređeni okoliš, svibanj 2009.

Slika 30. Pogled na Vukčevu ižu, lipanj 2017.

4. PROBLEMI ODRŽAVANJA I REVITALIZIRANJA TRADICIJSKE ARHITEKTURE

U procesu revitalizacije tradicijske arhitekture ili općenito stambene arhitekture bilo da je ona smještena na selu ili gradu očitava se nekoliko osnovnih problema. Kako je predmet ovoga rada tradicijska arhitektura, koncentriram se na njezinu problematiku. Osnovnu razliku čini to da li je zgrada zaštićena ili nije zaštićena. Tako ću dalje u tekstu elaborirati što ih povezuje, a što ih razdvaja.

Jedan od osnovnih problema je demografska slika sela Pokuplja, Posavine i Banovine. Uglavnom je stanovništvo starije životne dobi, koje više nije produktivno. Po njihovoj smrti dolazimo do drugog najčešćeg problema. Nasljednici koji najčešće žive u gradu često se ne mogu dogovoriti o podjeli imovine i na kraju sve završava obiteljskim svađama, negdje i sa sudskim epilogom. Takvo stanje rezultira s određenim vremenskim odmakom od tri do pet godina krajnjom zagušćenošću parcele. Krovišta se počinju urušavati, a vegetacija podivlja. Tada je vrlo teško uspostaviti red, a ogovaranja i prezir susjeda je očit. To je ujedno i najgori oblik, jer kad-tad netko od nasljednika preuzima inicijativu najčešće obrađen od trgovaca drvenom građom i u dogovoru sa ostalim nasljednicima, pristaju na prodaju drvene kuće i drvene štale. Zauzvrat, kupac se na nekim mjestima obvezuje da će očistiti parcelu od podivljale vegetacije. Sami vlasnici takvom pogodbom uglavnom su jako zadovoljni, nesvjesni da su prevareni. Njihov cilj je povratiti uređenu i njegovanu parcelu koju također namjeravaju prodati, što je razumljivo jer često iz prethodno navedenih razloga uopće više ne komuniciraju sa susjedima ili najbližim rođacima.

Posebnu kategoriju čine oni vlasnici koji nemaju razvijenu svijest o vrijednosti baštine. Ti vlasnici s velikim prezirom i mržnjom gledaju na svoje stare kuće u kojima su se neki od njih i rodili. Isti prezir imaju i prema štalama u kojima se držala stoka koja ih je pak othranila, i u krajnosti omogućila školovanje i onda naravno bolji život. Ti vlasnici su često i karakterno zli ljudi. Posebnu kategoriju čine vlasnici koji posjeduju tradicijske zgrade, ali nažalost su siromašni. Oni nemaju mogućnosti da sa vlastitim sredstvima poduzmu zahvate i popravke na kući. Ako kuća nije zaštićena odlučuju se na prodaju. Ujedno i sve ljudske radosti i žalosti odražavaju se i na egzistenciju drvenih zgrada. Nerijetka je pojava da drvene zgrade postaju izvor prihoda za mogućnost financiranja svadbe. Posebnu veliku cjelinu čine tradicijske zgrade koje su porušene i spaljene u Domovinskom ratu. Svim tim problemima treba pribrojiti i nedovoljnu prisutnost službe zaštite, a ona je pak rezultat nedovoljnog broja konzervatora

koji bi se skrbili o graditeljskim i prostornim vrijednostima sela.⁵⁸ Smatram potrebnim ukazati na još jednu situaciju koja je prisutna na terenu i koju bi trebalo pozornije pratiti. U posljednjih nekoliko godina pojavila se još jedna skupina vlasnika koji se odlučuju na prodaju stare drvene kuće i to najčešće trgovcima starom drvenom građom. Potom na slobodnoj parceli majstori slažu novu kuću od nove građe. Slažu se i prizemnice i katnice. Na uglovima se povezuju *hrvaškim* ili *nemškim* vuglom, a dobivaju veće prozore i vrata. U intrijeru je već unaprijed zadana forma, odnosno potpuno je prilagođena današnjim standardima stanovanja. U samom Letovaniću izveden je jedan takav projekt, dok je drugi u nastanku. Sličnih rješenja se može pronaći i u bližoj okolici.

Nadalje, trebalo bi ukazati i na probleme očuvanja i revitaliziranja zaštićenih tradicijskih zgrada. Kako sam naveo ranije u tekstu, u Letovaniću se nalazi i zaštićena ambijentalna cjelina koju sačinjavaju drvena kapela i osam tradicijskih stambenih zgrada sa pridruženim gospodarskim zgradama. Do sada je uspješno izvedena adaptacija na četiri stambene katnice, dok su u kritičnom stanju stambene katnice na k.br. 145, k.br. 152 i k.br. 151. Vlasnici tih stambenih katnica nikada nisu kandidirali svoju zaštićenu kuću na natječaj Ministarstva kulture iako na to imaju apsolutno pravo. Nadalje nitko ih o tome nije ni savjetovao, odnosno ukazao na tu mogućnost. Zaključno, ako je kuća zaštićena, sigurnija je od rušenja, što ne možemo reći za kuće koje nisu zaštićene. Ujedno, ako je kuća zaštićena ne znači da će biti restaurirana ili da se pokazuje neki veliki interes za nju.

a. Uloga (novih) vlasnika i kvalitetnih majstora

Presudni faktor za uspješnu restauraciju je stav vlasnika prema kulturnoj baštini.⁵⁹ Ako vlasnik posjeduje pozitivan odnos, ljubav i želju za revitalizacijom to će svakako dovesti do uspješnog rezultata. Ako ga k tome konstruktivno usmjeri konzervator svjestan baštinske građevine i razuman u financijskim sredstvima, tu je već prisutno međusobno uvažavanje i moguća je suradnja. O vlasniku u najvećoj mjeri ovisi početak restauratorskog postupka i njegov rezultat. Ako nema osobnog poticaja i potrebe za očuvanjem vlastite baštine ishod će biti neuspješan, što podrazumijeva lošu izvedbu ili zaustavljanje radova⁶⁰. Svakako smatram da u uspješnom očuvanju i revitaliziranju presudnu ulogu imaju dobri i iskusni majstori, koji nisu skloni devastaciji, koju pak vide kao dodatnu nadogradnju. To se manifestira u hoblanju planjke, pretjeranom glancanju i neodgovarajućim interpolacijama.

⁵⁸ Mlinar, 2015: 119.

⁵⁹ Mlinar, 2015: 120.

⁶⁰ Mlinar, 2015: 121.

Zaključno u procesu restauriranja tradicijske arhitekture potrebno je strpljenje, a napose solidan budžet vlasnika da bi se moglo uopće i pristupiti radovima.

U procesu restauriranja vlasnik Božidar Škofač ostvario je potporu od nadležnih institucija u iznosu od 30.000 kn⁶¹, a cijeli projekt ga je zdušno oslobodio 210.620,40 kn vlastitih novčanih sredstava⁶².

Slika 31. Pogled na južno uže pročelje, svibanj 2014.

Slika 32. Fotka za uspomenu, svibanj 2014.

⁶¹Privatna dokumentacija Božidara Škofača, dokument naslovljen Obavještavamo Vas da je Vukčeva iža 83. Letovanić, uvršten u „Program financiranja zaštite kulturnih dobara za 2006. godinu“, Zagreb, 24. ožujak 2006.

⁶²Privatna dokumentacija Božidara Škofača, uvid i ukupni zbroj sačuvanih računa Vukčeve iže.

6. ZAKLJUČAK

Autohtona drvena stambena katnica iz Letovanića iz 18. stoljeća, koja je kod mještana zapamćena pod nazivom Vukčeva iža, primjer je uspješnog restauriranja i prenamjene tradicijske građevine. U ovom je radu uz pomoć arhivske građe tj. povijesnih izvora i kazivanja lokalnih stanovnika rekonstruirana povijest građevine i parcele na kojoj se nalazi. Zahvaljujući podacima koje su zabilježeni tijekom 20. stoljeća bilo je moguće iznijeti podatke o posebnoj tipološkoj skupini tradicijskih građevina kojoj pripada i ova kuća. Radi se o velikim drvenim katnicama u kojima su živjele zadružne obitelji. Raspadom takvog načina stanovanja te podjelom imovine došlo je, posebno tijekom druge polovice 20. Stoljeća, do nestajanja takvih građevina. Vukčeva iža danas je posljednji primjer ovakve stambene građevine u Letovaniću.

U radu je prikazan slijed okolnosti koji su doveli do pozitivnog ishoda tj. do sveobuhvatne restauracije i prenamjene ove građevine koja je trajala od 2005. do 2008. godine. Presudna je bila želja Božidara Škofača da otkupi imanje i na njemu potpuno derutnu i zapuštenu kuću. Sa ciljem da očuva vlastitu baštinu, u čemu je bila presudna dobra suradnja sa konzervatorom i kvalitetni majstori. Rezultat tog projekta je spašena i sanirana Vukčeva iža, koja postaje zamijećena, a služi i kao primjer za restauriranje drugih kapitalnih objekata. Ona nije samo doprinos promidžbi i vrednovanju tradicijskog graditeljstva kao važnog segmenta kulturnog i prostornog identiteta.

POPIS ILUSTRACIJA

Slika 1. Povijesna katastraska karta Letovanića iz 1861. (<http://mapire.eu/en/map/cadastral/>, 25.08.2017.)

Slika 2. Letovanić, preuzeto sa Google Maps, 2017.

Slika 3. Letovanić iz 1938., fotografija, snimio Božidar Zamollo, 1938. Vlasnik B. Škofač.

Slika 4. Letovanić- pogled na zaštićenu ambijetalnu cjelinu, fotografija, snimio J. Škofač, 2008.

Slika 5. Drvena katnica kbr. 83. s „kuvarnom“ sa pridruženim kartonom i zabilježenim informacijama (Vlasnik Stjepan i Ljuba Šošta, fotografija Vranić N, 1973., Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Zagreb, br. 36.981/II-9.905), Gradski muzej Sisak inv.br. 11.460.

Slika 6. Pogled na dvorišno pročelje Vukčeve iže sa pridruženim kartonom i zabilježenim informacijama (Vlasnik Stjepan i Ljuba Šoštarić, fotografija Vranić N, 1973., Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Zagreb, br. 36.983/II-9.907), Gradski muzej Sisak inv.br. 11.462.

Slika 7. Prikaz urezane datacije 1763. i monogram IHS, fotografija, snimio B. Škofač, 2006.

Slika 8. Tlocrt kata Vukčeve iže sa zabilježenim pregradnim zidovima u prdnjoj velikoj sobi, preuzeto iz Osigzranje dokaza, Stupanj oštećenja, Troškovnik sanacije, HUBOR d.o.o., 2005.

Slika 9. Sjeverozapadno dvorišno pročelje Vukčeve iže, fotografija snimio B. Škofač, listopad 1994.

Slika 10. Južno uže pročelje Vukčeve iže, fotografija, snimio B. Škofač, veljača 1995.

Slika 11. Detalj na k.č.br. 209 i okolne katastarske čestice, Povijesna katastraska karta Letovanića iz 1861. (<http://mapire.eu/en/map/cadastral/>, 25.08.2017.)

Slika 12. 325. Letovanić (Posavina), Seoski čardaci od mosnica s hrvatskim djekom. Najstariji pokriven šindrom, druga dva crijepom. Prozori na najstarijoj kući maleni., fotografija V. Tkalčić, 1931. Kako narod gradi, Aleksandar Freudenreich, str.154.

Slika 13. Letovanić, Kuća Krivic Stjepana, kućni br. 82., kuća je skraćivana i stara oko 350 godina(stražnjaj strana., snimio K.Molan, 25.10.1965., Gradski muzej Sisak, Inv.br. 1791 II-336

Slika 14. Letovanić, Pogled na kuću Farkaš Nikole, kućni br.84., (stara oko 250. godina), snimio I. Maroević, 25.10.1965., Gradski muzej Sisak, Inv.br. 1788 II-333

Slika 15. Izvadak iz katastarskog plana, Republika Hrvatska, Državna geodetska uprava, područni ured za katastar Sisak (K: 935-06/14-01/5, Ubr:541-12-02/1-14-232, Sisak, 20.03.2014.).

Slika 16. Karta – Konzervatorska podloga za prostorni plan uređenja Općine Lekenik, Sustav mjera zaštite naselja Letovanić, Ministarstvo Kulture – Uprava za zaštitu Kulturne Baštine, Zagreb, Runjaninova 2, izradile Silvija Nikšić, Irma Huić, Zofia Mavar, prosinac 2005. godine.

Slika 17. Pogled na Vukčevu izu sa porušenim dvokrakim stubištem, fotografija, snimio B.Škofač, 2005.

Slika 18. Najstarija brvnara u selu, kbr. 177, vl. Joso Čavrak; na gredi hiže urezana 1753. godine; snimila Marija Gamulin, 1963. (MK, UZKB – F, inv. br. 26173, br. neg. I-H-238).

Slika 19. Drvena katnica kbr. 83, pročelje; nekadašnja zadružna kuća zadruga Šoštarić; vl. Stevo, Stjepan i Ljuba Šoštarić; snimio Nino Vranić, 1973. (MK, UZKB – F, inv. br. 36982, br. neg. II-9906).

Slika 20. Tlocrt prizemlja, (izvadak iz projektne dokumentacije), Elaborat postojećeg stanja sa arhitektonskim nacrtima. Osiguranje dokaza. Stupanj oštećenja. Troškovnik sanacije. Tradicijska stambena kuća „hiža na trem“, Letovanić 83. Izradio HUBOR d.o.o., Zagreb, 2005.

Slika 21. Tlocrt kata, (izvadak iz projektne dokumentacije), Elaborat postojećeg stanja sa arhitektonskim nacrtima. Osiguranje dokaza. Stupanj oštećenja. Troškovnik sanacije. Tradicijska stambena kuća „hiža na trem“, Letovanić 83. Izradio HUBOR d.o.o., Zagreb, 2005.

Slika 22. Demontaža krovišta, snimio B. Škofač, 2005.

Slika 23. Pogled na uže glavno pročelje Vukčevu izu, snimio B. Škofač, 2005.

Slika 24. Pogled na rekonstruirano dvokrako stubište, snimio Zdravko Ceraj, 15. svibnja 2006.

Slika 25. Pogled na sanirane temelje i podove u prizemlju, snimio B. Škofač, 2007.

Slika 26. Pogled na drvenu konstrukciju bunara i majstora Miku Kolarića, snimio J. Škofač, travanj 2008.

Slika 27. Interijer prizemlja, snimio J.Škofač, 2017.

Slika 28. Interijer prednje *velike sobe* na katu, snimio J.Škofač, 2017.

Slika 29 . Pogled na Obnovljenu Vukčevu izu, zdenec i uređeni okoliš, snimio J. Škofač, svibanj 2009.

Slika 30. Pogled na Vukčevu izu, snimio D. Zlovolić, lipanj 2017.

Slika 31. Pogled na južno uže pročelje, snimila S. Gospodinović, svibanj 2014.

Slika 32. Fotka za uspomenu- ispred *zdenca* Vukčeve iže: Ana Mlinar, Božidar Škofač, Ivana Miletić Čakširan, Zoran Čića i Jurica Škofač, snimila S. Gospodinović, svibanj 2014.

BIBLIOGRAFIJA

Adamček, J. (1987.), Bune i otpori – Seljačke bune u XVII stoljeću, ČGP DELO, OOUR GLOBUS, Filozofski fakultet u Zagrebu, OOUR za Humanističke i društvene znanosti, Zavod za Hrvatsku povijest, Ljubljana.

Butorac, A. (1967.), Iz povijesti župa Sisačkog kraja. Dekanski ured Sisačkog dekanata u Petrinji, Štrosmajerov trg 17., Sisak.

Cvitanović, Đ. (1985.), Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, gorički i gorsko-dubički arhidiakonati. Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb.

Čačić, B., Salopek, D. (1971. : 1991.), Hrvatska korablja, Zagreb – Rijeka.

Duić, N., Šimunović, Z.(29.08-01.09.1978.), Tipologija narodnog graditeljstva Turopolja, Gornje Posavine i Donjeg Pokuplja, „Povijesni, etnološki i prostorni aspekti u zapadnom području SR Hrvatske, Referati sa 29. Savjetovanja udruženja Arbeitskreises für Hausforschung“ 13-32, Zagreb.

Freudenreich, A. (1972.), Kako narod gradi na području Hrvatske: zapažanja – snimci i crteži arhitekta. Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb.

Golec, I. (2014.), Povijest grada Petrinje 1240.- 1592.- 2014. Matica hrvatska Ogranak u Petrinji, Družba „Braća hrvatskog zmaja“ Zmajski stol u Sisku, Petrinja.

Janjić, S. (12.IV-14.VI.1972.), Izložba- Stare seljačke i plemićke obiteljske zadruge u Pokuplju, Povijesni Muzej Hrvatske, Zagreb.

Jarebek, G. (2016.), O nagradi „Vicko Andrić“ za zaštitu spomenika kulture, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 40-2016“, urednik: Franko Ćorić: Zagreb.

Klaić, N. (1986.), O Pokuplju kao vjekovnoj krajini između Jadrana i Panonije, 15 znanstveni skup „Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području“, urednik: Nives Majnarić- Pandžić: Zagreb.

Kruhek, M., Horvat, Z., (1986.), Utvrde Banske krajine od Karlovca do Siska, 15 znanstveni skup „Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području“, urednik: Nives Majnarić- Pandžić: Zagreb.

Lastrić, O.(29.08-01.09.1978.), Selo Bok na obali Save, „Povijesni, etnološki i prostorni aspekti u zapadnom području SR Hrvatske, Referati sa 29. Savjetovanja udruženja Arbeitskreises fur Hausforschung“ 33-60, Zagreb.

Lončarić, M.,(1996.), Kajkavsko narječje, Školska knjiga, Zagreb.

Mlinar, A., Antoš, Z. (2004.), Upute za čuvanje etnografskih zbirki, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb.

Mlinar, A. (2015.), Obnova i revitalizacija tradicijske okućnice Robić u Buševcu, „ Zbornik V simpozija etnologov konservatorjev Slovenije in Hrvaške, Varstvo nepremične kulturne dediščine = Zaštita i očuvanje tradicijske kulturne baštine : zbornik V. simpozija etnologa konservatora Slovenije i Hrvatske , urednik: D.Strgar: 119, Novo Mesto.

Muraj, A., Eckhel, N., Zorić, V. (1993.), Pokupska sjećanja, Etnografska ekspedicija 1923. Etnografski muzej, Zagreb.

Mutak, K., Mavar, Z. (1996.), Katalog dokumentiranosti ruralnih naselja stradalih u ratu: općina Sisak (Povijesna naselja; katalog 1). Država uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Zagreb.

Salopek, D. (29.08-01.09.1978.), Kuća Jurinac u Brestu Pokupskom „Povijesni, etnološki i prostorni aspekti u zapadnom području SR Hrvatske, Referati sa 29. Savjetovanja udruženja Arbeitskreises fur Hausforschung“ 73-84, Zagreb.

Salopek, D., Petrić, K., Mlinar, et. (2009.), Posavska tradicijska drvena kuća – priručnik za obnovu, Ministarstvo turizma. Ministarstvo kulture. Zagreb.

Internetske stranice:

<http://mapire.eu/en/map/cadastral/> ,(pristup 25.08.2017.).

<https://www.dzs.hr/>,(pristup18.01.2018.).

<https://www.google.hr/maps/@45.5082127,16.201694,4>, (pristup 28.01. 2018.).

SAŽETAK

Rad se bavi autohtonom drvenom stambenom katnicom koja je zapamćena kod mještana pod nazivom Vukčeva iža. Nalazi se u centru naselja Letovanić u Pokuplju, a izgrađena je 1763. godine. Zgrada je 2005. godine upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao vrijedan primjer drvene stambene katnice u kakvima su živjele zadružne obitelji Pokuplja i Posavine, a u razdoblju od 2005. do 2008. godine je sveobuhvatno restaurirana i uređena. Cilj je ovog rada prikazati povijest kuće, njene karakteristike, tijek restauratorskog postupka te time ukazati na probleme i mogućnosti koji se javljaju kod zaštite i očuvanja tradicijskih građevina. U radu je korištena arhivska građa (povijesne fotografije, povijesni zapisi, konzervatorske studije i elaborati, arhitektonska dokumentaciju o građevini) iz ustanova: Konzervatorski odjel u Zagrebu, Konzervatorski odjel u Sisku, Fototeka Ministarstva kulture, Služba za pokretnu, etnografsku i nematerijalnu baštinu, Odjel za etnografsku i nematerijalnu kulturnu baštinu Ministarstva kulture, Etnografski muzej u Zagrebu, Gradski muzej Sisak. Korištene su i fotografije iz privatne zbirke Božidara Škofača, prof., a dio podataka dobiven je u razgovorima s vlasnikom zgrade, majstorima i lokalnim stanovnicima u Letovaniću. U radu je korištena literatura o povijesti Pokuplja te literatura o obnovama tradicijskih građevina u Posavini (u Lonjskom polju) i Pokuplju, te općenito literatura o tradicijskoj arhitekturi. Rad donosi podatke o naselju Letovanić, o tradicijskoj arhitekturi u ovom naselju i njenom dokumentiranju, potom o Vukčevoj iži (njenom smještaju, karakteristikama i vrijednostima te, susjednim okućnicama i kućama čije je poznavanje važno za razumijevanje vrijednosti Vukčeve iže) te podatke o restauriranju Vukčeve iže po fazama (kuća dobiva novog vlasnika, utvrđivanje građevinskog stanja i priprema za sanaciju, izrada projektne dokumentacije, tijekom radova – sanacija krovišta, sanacija temelja, sanacija dvokrakog stubišta, adaptacija interijera – i formiranje okućnice). Četvrta cjelina donosi razmišljanja o problematici očuvanja tradicijskih građevina u Pokuplju.

KLJUČNE RIJEČI: tradicijska arhitektura, restauriranje, revitalizacija, Vukčeva iža, Letovanić, Pokuplje